

Marjeta Keršič-Svetel

ČEŠKO-SLOVENSKI STIKI MED SVETOVNIMA VOJNAMA (1. DEL)

Uvod

Konec prejšnjega stoletja sta se v Třebiču na Moravskem poročila hčerka gimnazijskega ravnatelja Tekla Marešova in mlinarjev sin, geometer Ferdinand Čermak. Poroka je bila proti volji staršev in ker jima je sorodstvo grenilo življenje, sta vzela pot pod noge in se preselila čisto na drug konec Avstrije – v Ljubljano. Tam sta ostala vse življenje, si ustvarila družino in dom, njuni otroci so se vsi rodili v Ljubljani.

Omenjeni Ferdinand Čermak je bil moj praded. Ker je bil nekaj časa predsednik *České obce v Ljubljani*, torej češkega društva, ki je delovalo v Ljubljani, je med njegovo zapuščino ostalo tudi precej dokumentov tega društva in drugih dokumentov, ki pričajo o življenju Čehov v Sloveniji in stikih Slovenije s Češkoslovaško med obema vojnama. Ob pregledovanju tega gradiva se je rodila želja, da bi o tej temi izvedela kaj več. Tako je počasi prišlo do zamisli za to delo.

Ko sem se naloge lotila, se je pokazalo, da je vprašanje češkoslovaško-slovenskih odnosov precej širše, kot je sprva kazalo. Najprej sem se omejila na časovno obdobje med obema svetovnima vojnama. Stiki in medsebojni vplivi so bili v tem obdobju zelo intenzivni, v Sloveniji je živelo precej Čehoslovakov, obstajale so organizacije, ki so te stike načrtno gojile, na voljo je bilo veliko gradiva, virov in literature, obstajajo še žive priče takratnega dogajanja, informatorji, ki so mi lahko marsikaj pojasnili. Hkrati pa je druga vojna pomenila velik mejnik, saj so se stvari na področju češkoslovaško-slovenskih stikov po njej, predvsem pa po letih 1948/49, močno spremenile.

»Češko-slovenski odnosi« so sumarno predstavljeni v istoimenskem geslu v *Enciklopediji Slovenije*. Nekateri segmenti češkoslovaško-slovenskih odnosov so že podrobno raziskani in teh vprašanj naloga ne načenja (na primer gledališke in operne zgodovine, muzikoloških, likovnih in arhitekturnih vplivov, nekaterih političnih vprašanj, sokolstva, planinske organizacije, literarne zgodovine in gospodarstva, zlasti tekstilne industrije) oziroma jih obravnava le okvirno. Podrobneje sem se lotila življenja češkoslovaških manjšinskih organizacij, predvsem *Československé obce v Ljubljani*, *Jugoslovansko-češkoslovaških in Češkoslovaško-jugoslovanskih lig*, slovenskih študentov v ČSR in nekaterih političnih vprašanj. Želela sem predvsem osvetliti tisti del predvojnega vsakdanjega življenja v Sloveniji, h kateremu so pomembno prispevali tudi češkoslovaško-slovenski stiki.

V delu je navadno govora o Čehoslovakih. Seveda ne more biti govora o Čehoslovakih kot o etnični kategoriji – gre pač za Čehe in Slovake. V obravnavanem obdobju zajema pojem »Čehoslovaki« tudi sudetske Nemce in Moravce. Večinoma je iz virov, opisov, člankov, uradnih statistik in podobnega nemogoče razbrati, za katero od navedenih narodnosti je pravzaprav šlo. Uporaba izraza »Čehoslovaki« je v nalogi torej nekakšen izhod v sili. V pretežni meri je šlo pravzaprav za češko-slovenske odnose, vendar pa bi bila le prehuda poenostavitev, če bi Čehoslovake zreducirali na zgolj in samo Čehe.

Poseben problem predstavljajo izredno razdrobljeni viri in tudi literatura. Še najmanj težav je z gradivom o ligah – ohranjen je namreč celoten arhiv *Jugoslovansko-češkoslovaške lige v Ljubljani* in Izvršilnega odbora lig Dravske banovine.

Uporabila sem arhivske vire (iz arhivskih in zasebnih zbirk), statistične vire, publicistične vire (zlasti sodobne zapise v časopisu), spominsko gradivo in izjave informatorjev. Delo je bilo napisano kot diplomatska naloga na oddelku za zgodovino ljubljanske filozofske fakultete leta 1989; za objavo v *Zgodovinskem časopisu* je bilo le uredniško redigirano.

Politični stiki in medsebojni vplivi

»Slovenci in Čehi smo imeli istega sovražnika in to nas je zblížalo intimneje, kot s katerim koli drugim slovanskim narodom. Ramo ob rami smo se borili v dunajskem parlamentu in v skupnih delegacijah. Vojne persekucije so nas še bolj zblížale in slovenski in češki politiki so brzo spoznali, da se morajo združiti v odporu proti Avstro-ogrski in Habsburžanom ... V borbi smo zmagali. Toda marsikaj je še ostalo, kar nam povzroča bolelost ... Tako kakor med svetovno vojno, tako si moramo zvesto stati bok ob boku tudi sedaj in vedno. Duh Locarna ni duh Evrope in težki oblaki groze še z raznih strani ...« Tako je med drugim zapisal Václav Klobač v svojem pismu, ki ga je 3. aprila 1926 objavilo *Jutro*.¹ (Celotno besedilo pisma glej v **prilogi 1!**) Misli v njem so v mnogočem značilne za odnose med Čehoslovaki in Slovenci v obravnavanem obdobju, zlasti politične. Šlo je za mešanico konkretnih skupnih interesov, idealiziranega slovanofilstva, jasnih programov in precej neoprijemljivega poudarjanja »bratskih čustev«. Politični stiki so bili ves čas večplastni: od povsem zasebnih zvez, ki so jih imeli politično pomembni posamezniki, do uradnih stikov na meddržavni ravni. Posebno za zadnje obdobje pred drugo svetovno vojno je značilno, da so bili uradni meddržavni odnosi le okvir, znotraj katerega se je odvijalo mednarodno delovanje raznih organizacij, strank, gibanj in posameznikov. Glede na različne nosilce bi te stike lahko razdelili na več tematskih sklopov: – stiki slovenskih in čeških politikov pred prvo svetovno vojno in med njo v avstrijskem parlamentu in izven njega, – stiki politikov in skupin politikov ob snovanju nacionalnih držav (sem sodijo na primer stiki, ki jih je gojil *Narodni svet* v Ljubljani, t.i. *Slovanski dnevi* v Ljubljani 1918, ideje koridorja, stiki češke »maffie« s tajnim odborom itd.), – skupne akcije na fronti, – stiki in odnosi v času pariške mirovne konference, – stiki med SHS in ČSR med obema vojnoma na meddržavni ravni (Mala antanta, konzulati, bilateralni sporazumi), – stiki posameznih strank, organizacij in gibanj, – delovanje slovenskih študentov v ČSR, – odmevi na razmere na Slovenskem v češkoslovaški javnosti (predvsem glede vprašanja Primorske in Koroške), – odmevi na češkoslovaško krizo v Sloveniji, – vpliv »masarykovstva« na slovensko politiko, – politično delovanje češkoslovaške manjšine v Sloveniji.

O posameznih sklopih vprašanj je bilo že precej napisanega, zlasti to velja za stike med češkimi in slovenskimi politiki do razpada Avstroogrske, za dogajanja na mirovni konferenci in za vprašanja v zvezi z Malo antanto. Nekatera vprašanja pa bi bilo šele treba raziskati, recimo odnos češkoslovaških uslužbencev v Sloveniji do delavskega gibanja, podrobnosti stikov posameznih političnih strank s Češkoslovaško, delovanje beguncev iz ČSR po nemški zasedbi Sudetov in tako dalje. Na tem mestu bi rada podala le splošen oris dogajanja na političnem področju, ki je sooblikovalo češkoslovaško-slovenske odnose.

Spričo ogroženosti v okviru habsburške monarhije se je med slovanskimi narodi v njenem okviru izoblikovala zavest »slovanske vzajemnosti«, ki je imela deloma realne temelje, deloma pa je bila utopična. Ta vzajemnost je postajala vse aktualnejša predvsem med Slovenci in Čehi, na kulturnem in deloma tudi gospodarskem področju pa je dajala tudi nekaj konkretnih rezultatov. To sodelovanje s Čehi je imelo ves čas močan pečat »narodnoobrambnosti«. To občutje je v javnosti najjasneje odražalo delovanje *Južnega sokola*, ustanovljenega 1863 v prostorih ljubljanske čitalnice. Prva pravila tega društva so se sicer skoraj v celoti zgledevala po pravilih nemškega *Turnvereina*, dejansko pa je šlo za sestrsko organizacijo češkega *Sokola* (na to kaže že ime *Južni Sokol*). Kasneje je ta povezanost prihajala vse močnejše do izraza – to se je kazalo že navzven v sokolskem kroju, ki se je povsem zgledeval po češkem, sčasoma pa se je namesto »gimnastiranja« (Gymnastik, Turnen) uveljavila telovadba (télcvik). Jasno je, da pri *Sokolu* ni šlo zgolj za športno organizacijo, kot bi to lahko sklepali po pravilih društva, saj je imela izrazito narodnoobrambno, politično in celo svetovnonazorsko funkcijo. Vse delovanje in tako imenovana »ideja sokolstva« je temeljila na čisto filozofsko doktrinarnih izhodiščih. Ta pa v mednarodni organizaciji *Sokola* niso bila povsem enotna. Tako 1908 ustanovljena *Slovanska sokolska zveza* ni vključevala ruskih *Sokolov* zaradi njihovih sporov s Poljaki in ne bolgarskih *Junakov*, ker so bili v sporu s Srbi. Ko je bila 1920 ustanovljena *Češkoslovaško-jugoslovanska sokolska zveza*, je prišlo do precej hudega spora s srbskimi *Sokoli*, ki niso hoteli sprejeti Tyrševih pravil. Ta so bila že dalj časa

¹ Klobač Václav: Mi Čehi in Slovenci. *Jutro*, 3. aprila 1926, str. 3.

temelj češkega in slovenskega sokolstva. Tyrševa pravila so se na Češkem uveljavila že v začetku 70. let 19. stoletja. Tehnično so bila pod močnim vplivom nemških telovadnih pravil, idejno pa povsem prilagojena težnjam češkega liberalnega meščanstva. Združitev narodno-obrambnega dela (z močnim slovanskim poudarkom) s telovadbo je bila zelo posrečena zlasti v propagandnem smislu: kjerkoli so se pojavili dobro organizirani, enotno oblečeni in fizično stremenirani Sokoli, so poželi navdušenje publike. Tako je dobil sokolski »Na zdar!« svoje mesto v vsakdanjem življenju ob boku poslovenjenega »Na zdravje«. Prav sokolstvo je odigralo zelo pomembno vlogo pri razvijanju zavesti o bratstvu s Čehi pri širši slovenski javnosti. Med obema vojnama je bila sokolska organizacija tudi ena od poglobitvinih stičnih točk med Slovenci in priseljenimi Čehi. Omeniti je treba, da je Masarykov realizem vtisnil svoj pečat tudi sokolstvu. Tako je bilo 1925 na kongresu *Zveze slovanskega sokolstva* sklenjeno, da se bodo vsi nacionalni Sokoli zavzemali za narodnostno in socialno pravičnost, pri čemer pa so odklonili revolucionarne metode.

Sodelovanje med češkimi in slovenskimi Sokoli se ni kazalo le v skupnih zletih, ampak je imelo tudi nekaj drugih rezultatov. Tako so na primer Čehi pomagali zgraditi sokolski dom na Taboru, za kar so zbrali pol milijona čeških kron in jih izročili slovenskim Sokolom kot posojilo. Udeležba čeških Sokolov na zletih v Ljubljani 1888, 1904 in 1922 ter udeležba slovenskih Sokolov na prireditvah na Češkoslovaškem (zadnjič 1948 v Pragi) je imela velik odmev v najširših množicah.

O sokolstvu in njegovi vlogi je bilo že dosti napisanega, zato naj poudarim le, da je na Slovenskem ves čas nosilo močan pečat tesne povezave s Čehi. Sokolstvo je dajalo pečat tudi vrsti vidnih politikov s Tavčarjem in Hribarjem na čelu.²

Sodelovanje med češkimi in slovenskimi politiki v avstrijskem parlamentu sega v šestdeseta leta 19. stoletja. Sčasoma so svoj odmev ti stiki dobili tudi v širši javnosti. Politično sodelovanje čeških in slovenskih politikov v dunajskem parlamentu je bilo močno odvisno od trenutnega razmerja sil, pa seveda od čisto konkretnih gospodarskih, kulturnih in političnih interesov. Toda zavest o slovensko-češkem političnem zavezištvu je pred prvo svetovno vojno že močno prevzemala slovensko javnost. Kako tesno je postalo to sodelovanje v parlamentu med prvo svetovno vojno je znano, prav tako tudi sodelovanje med slovenskimi in češkimi politiki v emigraciji. (Glej zlasti obširno delo Milade Paulove in dr. Pleterskega *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*.³) Naj opozorim torej le na nekatera dejstva, ki so močno vplivala na razvoj češkoslovaško-slovenskih odnosov v obravnavanem obdobju.

Skupne akcije v parlamentu so imele velik odmev v javnosti, med rezultati v širšem smislu je bilo tudi deklaracijsko gibanje. Po češkem zgledu so tudi nekateri slovenski politiki ustanovili svoj »tajni odbor«. Sestavljali so ga uradniki, rezervni oficirji in študenti. Vodilna osebnost te slovenske »mafije« dr. Gregor Žerjav je imel na Dunaju ves čas stike s Čehi. Pri tem pa češko-slovenskih stikov nikakor ni mogoče ločevati od stikov čeških politikov s predstavniki drugih jugoslovanskih narodov v avstroogrski državi in s Srbi. Med češkimi in slovenskimi politiki je prihajalo tudi do zelo resnih razhajanj. Razlika je bila predvsem v tem, da so se Čehi zavzemali za svojo državo na podlagi zgodovinskega prava, Slovenci pa na nacionalni podlagi in pravici do samoodločbe. Te razlike so povzročale precej težav, prav tako omahljivost slovenskih politikov, ki so tako rekoč do zadnjega trenutka še – vsaj navzven – ohranjali lojalnost do Habsburžanov. Vse skupaj je botrovalo tudi neuspehu Korošca in Kreka v Pragi 1917.⁴ Najhujše težave pa je povzročilo razhajanje ob problemih, ki jih je sprožil londonski sporazum.

² Stepnišek Drago: *Telovadba na Slovenskem*. Ljubljana, 1974 Štěpanek V.: *Sokolska práce pro sblížení československo-jihoslovanské*. JČ revue, leto 1, št. 1, 1930

Pivko Ljudevit: *Sokolstvo I. Češkoslovaško sokolstvo v letih 1862 do 1922*. Sokolska župa Maribor, 1923.

³ Pleterski Janko: *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*. Ljubljana, 1971

Paulova Milada: *Dějiny maffie. Odboj Čechů a Jihoslovánů za světové války 1914–1918*. Praha, 1918

ista: *Jugoslovenski odbor*. Zagreb, 1925

ista: *Jihoslovanský odboj a česká maffie*. Praha, 1928

ista: *Tajný výbor a spolupráce s jihoslovany v letech 1916–1918*. Praha, 1968

ista: *Tajná diplomatická hra o Jihoslovany za světové války*. Praha, 1923

Prepeluh Albin: *Pripombe k naši prevratni dobi*. Ljubljana, 1938.

⁴ Slovenec, 27. julija 1917 (Poročilo o pisanju čeških listov proti politiki jugoslovanskega kluba)

Masaryk, Beneš in *Češki narodni odbor* so bili prepričani, da je italijanska udeležba v vojni nepogrešljiva in da je za to Italiji pač treba priznati ustrezno plačilo. Masaryk je bil z Italijani v stiku že 1915, 1917 pa je bil v Rimu prvič Beneš, ki svojo dilemo v zvezi z Jugoslovani v spominih opisuje takole: »Nikoli nisem skrival svoje naklonjenosti do Jugoslovancev, toda v vseh okoliščinah sem bil do Italije prijateljski in lojalen.⁵ Beneš je pripadla naloga, da je Jugoslovane pridobil za sodelovanje na kongresu zatiranih narodov Avstroogrske v Rimu od 9. do 12. aprila 1918. Tam so italijansko-jugoslovanski spor začasno zakrpali. Vsaj na zunaj. Temeljni problem je seveda ostal. Masaryk v svojih spominih o tem pravi tole: »Odnos do Italije – londonski pakt – je bil večno boleči predmet razgovorov za Jugoslovane in tudi zame. Jugoslovanski prijatelji so izvzemši neznatne izjeme zavzeli zelo ostro stališče proti Italiji. ... V taktičnem pogledu je bilo koristno, da je bil del njih umirjenejši in je bil v stiku z Italijani. Oficijelna Srbija se je vedla mirno, ali to je bil za Hrvate in Slovence razlog za nezaupanje ... Med Hrvati in Slovenci so me imeli nekateri za prevelikega italofila in srbofila; radi tega ugotavljam s tem večjim priznanjem, da so v teku časa vodilni Hrvati, zlasti Trumbić, priznali, kako važna je Italija za zavezniško in posebno za jugoslovansko stvar.«⁶

Slovenci so seveda na to pomembno vlogo Italije gledali z grozo. Dejstvo je, da Masaryk slovenskim zahtevam ni bil naklonjen. Motila so ga nesoglasja med slovenskimi politiki in nejasnost političnega programa. Posamezni odlomki v njegovih spominih kažejo, da mu problematika slovenskega naroda ni bila blizu. O razpadu jugoslovanske legije v Rusiji recimo piše takole: »Ko sem se pripeljal v Rusijo, je bil spor med Srbi, Hrvati in Slovenci zelo aktualen. Vladalo je tudi znatno nesoglasje glede programa. Slovenci so izdajali list »Jugoslavija in so zahtevali Veliko Slovenijo, ki bi se federalizirala s Srbijo in Hrvatsko. Ustne razlage tega programa, ki sem jih slišal od Slovencev, niso zmanjšale njegove nejasnosti in prenapetosti.«⁷ Menil je, da so bili prav Slovenci krivi za razpad *Jugoslovanske legije*.

Italija je imela za Čeha še eno pomembno vlogo: tam se je oblikovala češkoslovaška vojaška sila. Povsem razumljivo je torej, da je bila prav Italija izjemno pomemben element pri oblikovanju razmerja sil ob nastajanju Češkoslovaške republike. Odnosov z njo prav gotovo Čehi niso nameravali kakorkoli skaliti zaradi Slovencev.

Sodelovanje med češkimi in slovenskimi politiki se je med tem nadaljevalo. 13. aprila 1918 je bilo v Smetanovi dvorani *Obecního doma* v Pragi zborovanje v protest proti izjavam Czernina na Dunaju. Zborovanja so se udeležili tudi jugoslovanski politiki, govorila sta dr. Ante Pavelić in dr. Anton Korošec. Med govorniki je bil tudi dr. Karel Kramař, ki je takrat dejal: ... »Bijemo skupen boj. Skupno je naše trpljenje, skupna naša zmaga ... slavnostno vam obljubimo, ves naš narod, da vas nikdar ne zapustimo, da je vaš boj tudi naš. Z vami bomo skupno v trpljenju in boju, žalosti in radosti ... Naše srce je polno vere v skupno zmago. Ves češki narod svojim bratom na jugu obljublja: Zvestoba za zvestobo na veke!«⁸ Take izjave niso ostale brez odmeva v Sloveniji in geslo »Zvestoba za zvestobo!« je bilo poslej pravi zaščitni znak češko-slovenskih odnosov. Citirali so ga zelo pogosto v vsem obdobju med svetovnimi vojnami – v zelo različnih okoliščinah.

Velik odmev v javnosti je imela tudi manifestativna prireditev ob petdesetletnici graditve praškega *Narodnega gledališča* maja 1918. Udeležila se je velika delegacija Jugoslovancev (okoli 100 delegatov), med njimi Hribar, ki je tudi govoril, in Fran Smodej iz Celovca. Posebnega socialnodemokratskega sestanka ob tej priložnosti se je udeležil Kristan.⁹

17. julija 1918 je bil na Dunaju skupni sestanek čeških, poljskih in jugoslovanskih poslancev, na katerem so govorili o možnostih za vzpostavitev narodnih držav in o njihovem medsebojnem sodelovanju. Še bolj podrobno so se o tem posvetovali na tako imenovanih

Slovenski narod, 10. septembra 1917, str. 3 (Čehi in Jugoslovani)

Edinost, 29. julija 1917 (Neugoden preobrat v jugoslovansko-čeških odnosih).

⁵ Beneš Edvard: Světová válka a naše revoluce. Praha, 1927, str. 266.

⁶ Masaryk T.G.: Světovna revolucija. Ljubljana, 1936, str. 115 in 231.

⁷ Prav tam, str. 235.

⁸ Sborník dra. Karla Kramaře. K jeho 70. narozením. Praha, 1930, str. 201 in 225.

⁹ Tejchman M.: Na společné cestě k svobodě v době I. světové války. Češi a Jihoslovane v minulosti. Od najstarších dob do roku 1918. ČS Akademie věd, Praha, 1975, str. 661

Pleterski Janko: Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo. Ljubljana, 1971, str. 242–243.

Slovanskih dnevih v Ljubljani 16. in 17. avgusta 1918. Potekali so sočasno s konstituiranjem slovenskega *Narodnega sveta*.¹⁰ Velike javne manifestacije ob tej priložnosti so presegale celo majske v Pragi. Posvetovanja 17. avgusta 1917 so se poleg poljskih, hrvaških in srbskih politikov udeležili Čehi Klofač, Soukup, Kalina, Tusar, Vaňek in član *Tajnega odbora* Šimek, od slovenskih politikov pa Izidor Cankar, Remec, Smodej, Pogačnik, Korošec, Wilfan, Hribar, Kukovec in Mohorič.¹¹ O posvetovanju so izdali uradni komunike, ki pa seveda ne zajema dejanske vsebine posveta, saj je šlo za stvari, ki bi jih zlahka šteli za veleizdajo. (Glej besedilo komunikeja v **prilogi 2!**)

Ohranjeno je delovno gradivo s tega posvetovanja, ki je zelo zanimivo. V njem med drugim beremo: »Samostojne države Poljakov, Čehoslovakov in Jugoslovancev morajo svetu dokazati, da hočejo postati element mira in reda. Zato naj med sabo sklenejo federacijo s takšnimi pogodbami, ki bodo na prvi pogled pričale, da se te naloge dobro zavedajo in da se hočejo za njih izpolnitev poslužiti vseh sredstev, ki so neodvisnim državam na razpolago. ... Češkoslovaške, Poljske in Jugoslovanske državi bode torej nastala svetovno važna naloga, da so trdna in jaka ovira nemške ekspanzivnosti na jug in iztok in da na ta način zabranjajo nove otesce, kateri bi v bodočnosti utegnili izzivati nemško osvetoželjnost in nemškemu narodu prirojeni imperijalizem. ... Predvsem je neobhodno potrebno, da so vse tri države v teritorialni sovislosti. Na prvi pogled se to zdi težavno, če ne celo nemogoče. Natančnejše uvaževanje razmer pa pokaže, da so zapreke le navidezne. Češkoslovaška in poljska država imeli bosta itak dokaj dolgo skupno mejo. Šlo bode torej le še za teritorialno zvezo z Jugoslavijo. Celotna madžarska uradna statistika, ki je, kar se ljudskega štetja tiče, Slovanom skrajno krivična, prča da je od Donave do Mure ozemlje na več kilometrov širokem pasu poseljeno s slovanskimi prebivalci. ... To ozemlje torej bodi naraven koridor, ki naj spaja Jugoslavijo s Češkoslovaško in po njej s Poljsko. Za bodočo našo trodržavno zvezo postavimo si naslednje točke: obrambno zvezo, enotno carino, enotno železniško politiko, skupen sistem vodnih poti, enoten denarni kov, enotne mere, poštno konvencijo, enotno zakonodajo (zlasti glede varstva delavcev, trgovskega in patentnega prava, bank, zadružništva, prometa, skupno razsodišče za sporna vprašanja).¹²

Poleg teh izrazito političnih načrtov so govorili tudi o skupnem reševanju problemov aprovizacije, surovin, kapitala in strokovnjakov, o koncentraciji slovanskega združništva, sodelovanju glede tiska, tujskega prometa in valutnih vprašanj.¹³ Govora je bilo tudi o zelo širokem sodelovanju na kulturnem področju, pa tudi na področju izobraževanja. »Vojska je pokazala, kako odbijajoča je nemška kultura in svetovno naziranje. Ker smo vsled vzgoje vsi v znatni meri inficirani od teh vplivov, treba je, da začnejo naši kulturni činitelji misliti na velik proces emancipacije in očiščenja, ki nas ima oprostiti nemške kvazikulture ...« Predvideno je bilo sodelovanje na področju vseh vej umetnosti, predvsem pa pri učenju jezikov in spoznavanju ostalih narodov iz te meddržavne zveze. Načrtovali so izmenjavo študentov in kulturnih delavcev ter celo obrtnikov. Zanimivo je, da so poudarili nujnost ustanovitve posebne organizacije, ki bi te stike pospeševala: ... »Za gojitev vseh teh raznih stikov naj se v vseh centrih pokličejo v življenje društva, kakor je v Ljubljani *Društvo prijateljev Poljskega naroda*.« Do ustanovitve take organizacije je kasneje res prišlo, namreč do nastanka *Češko-slovaško-jugoslovanskih in jugoslovansko-češkoslovaških lig*.¹⁴ Kakšni so bili sklepi *Slovenskih dni* v Ljubljani, je težko z gotovostjo reči, saj so vse izhode pakta, ki je bil sprejet in podpisan ob tej priložnosti, iz varnostnih razlogov uničili. Gotovo pa je, da so o zgoraj

¹⁰ Tejchman M.: na splošne cesté svobodě v době I. světové války. Češi a Jihoslovane v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918. ČS Akademie věd, Praha, 1975.

¹¹ Ta imena najdemo zapisana na hrbtni strani v nemščini sestavljenih pripomb za posvetovanje. ARS, fond Narodnega sveta v Ljubljani, Predsedstvo; fasc. 2, Poročila. Jugoslovanske priprave za posvetovanje dne 17. 8. 1918.

¹² ARS. Narodni svet. Predsedstvo. fasc. 2, Poročila. Državnopravna zveza med češko – slovaško – poljsko in jugoslovansko državo (tipkopis z rokopisnimi opombami).

¹³ ARS. Narodni svet. Predsedstvo. fasc. 2, Poročila. Poročilo o gospodarskih in kulturnih stikih, ki bi se dali gojiti med Čehi, Poljaki in Jugoslovani.

¹⁴ ARS. Narodni svet. Predsedstvo. zgoraj omenjeni dokument, poleg tega pa še osnutki sklepov v nemščini.

opisanih temah razpravljali. Nekatere od programskih točk so ostale aktualne še vse obdobje do druge svetovne vojne, predvsem ravno v češkoslovaško-jugoslovanskih odnosih. Najbolj radikalna zahteva, to je zahteva po ozemeljski povezavi (koridorju), pa je ostala živa še vse do konca pariške mirovne konference.

Poleg vseh teh oblik sodelovanja v času prve svetovne vojne znotraj Avstroogrske in v emigraciji je treba omeniti še skupne akcije Čehov in Slovencev na fronti, predvsem pa tako imenovano *Carzansko zaroto*, na čelu katere je bil Ljudevit Pivko, Mariborčan, vnet Sokol in po vojni eden od najaktivnejših članov *Jugoslovansko-češkoslovaške lige*. Junija 1917 je prišlo v enotah na vzhodnem Tirolskem do zamisli, da bi Italijanom namenoma omogočili preboj fronte. Večina zarotnikov je bila Čehov. Med italijansko ofenzivo se je 18. septembra posrečil prebeg 30 vojakov in petih oficirjev na italijansko stran. Konec oktobra je bila ta češko-jugoslovanska enota pod italijanskim poveljstvom poslana na Monte Zebio. Prvotni načrt – razbitje tirolske fronte – se ni posrečil. Poglavitni vzrok za ta neuspeh je bilo nerazumevanje in nezaupanje italijanskih oficirjev. Skupina carzanskih upornikov je postala del vse večje organizacije češkoslovaških legij v Italiji. *Jugoslovanski dobrovoljski bataljon v Italiji*, čigar temelj so bili carzanski prebežniki jugoslovanskega rodu s Pivkom na čelu, pa je ostal do konca vojne osamljen. To skupno jugoslovansko-češko carzansko dejanje je imelo v javnosti takrat velik odmev. Preiskava je trajala vse do konca vojne in je močno odmevala tudi v tisku.¹⁵

Dejstvo je torej, da je politično porajanje slovenske državnosti proti koncu prve svetovne vojne bilo tako rekoč prežeto s stiki s Čehi. Posledica vsega tega so bili velikanski upi, ki jih je slovenska javnost gojila glede tega zavezništva. Toda Čehi so bili politično in strateško v neprimerno ugodnejšem položaju kot Slovenci. Še več: interesi enih in drugih so si v mednarodnem merilu deloma celo nasprotovali.

Prve dni po prevratu in razpustu avstroogrske armade so v Ljubljani posamezni češki oficirji oblikovali neke vrste *češko legijo*. Nastanjena je bila v Šempetrski vojašnici. Prve dni po razpadu Avstroogrske je bil v njej tudi Jan Masaryk kot nadporočnik. Komandni sedež te enote je bil v kavarni Evropa, kjer se je tako oblikovalo nekakšno provizorično predstavništvo češkoslovaške vojske in vlade, ki je vzdrževalo stike z narodno vlado v Ljubljani.¹⁶ Narodna vlada je celo uporabila nekaj čeških enot, da bi preprečila nemire. Tako je na primer poslala češko enoto v Pragersko.¹⁷ Narodna vlada je v svojih prizadevanjih za mednarodno priznanje 30. novembra sklenila, da s Prago izmenja trgovinska atašeja. Kot pooblaščenca slovenske Narodne vlade so v Prago nameravali poslati dr. Dragotina Lončarja, ki je iz tega naslova dobil že izplačan predujem 1000 kron. Na Rybařev predlog naj bi ČSR poslala svojega posebnega predstavnika tudi v Trst. (Za Trst so Čehi kazali posebno zanimanje kot za mednarodno pristanišče z dobrimi železniškimi zvezami.)¹⁸ Dogodki pa so se kar prehitevali in spričo skrajno neugodnih mednarodnih in tudi notranjih razmer je z vso nujnostjo stopilo v ospredje vprašanje jugoslovanske združitve.

Z nastankom Kraljevine SHS se je položaj seveda spremenil. Slovenska politika zdaj v odnosu do Čehov ni več nastopala samostojno, ampak le še kot del nove jugoslovanske države, v kateri pa glede stikov s Češkoslovaško niso vsi imeli povsem enakega mnenja. Kraljevina Srbija in Črna gora nista imeli v stikih s Čehi nobene posebne tradicije. Nič nenavadnega torej, da je kot prvi diplomatski predstavnik Kraljevine SHS v prvi polovici januarja 1919 v Prago odpotoval Ivan Hribar, ki je bil tam akreditiran kot minister poslanik. Hribar

¹⁵ Pivko Ljudevit: *Carzano*. Prva knjiga. Seme. Maribor, 1924

Tajchman M.: Na společne ceste k svobodi v dobe I. svetove valky. Čehi a Jihoslalani v minulosti. Od najstaršich dob do roku 1918. Praha, ČS Akademia vied, 1975

Šima František: Carzansky hrdina a českoslovenký legionář. ČJ revue, leto VII, 1937, št. 1–2, str. 5–7
Poročila v Slovencu v začátku leta 1918.

¹⁶ Vavpotič Ivan: 15 let Jugoslovansko-češkoslovaške lige v Ljubljani. Zgodovina petnajstletnega obstoja Jugoslovansko-češkoslovaške lige v Ljubljani in letno poročilo za poslovno leto 1936/37. Ljubljana, 1937, str. 11–12.

¹⁷ Reisman Avgust: Kako so češki vojaki čuvali Pragersko. Delavska politika, I. oktober 1938, str. 3. Reisman je dogodke opisal po lastnem spominu. Takrat je bil podpredsednik Narodnega sveta v Slovenski Bistrici. Ko se je stanje umirilo, so šli češki oddelki z drugimi transporti naprej proti domu.

¹⁸ Perovšek Jurij: Oblikovanje slovenske nacionalne države 1918. PZDG, XXV, 1985, str. 62.

je bil v tesnih prijateljskih stikih z večino merodajnih čeških politikov, tudi s Kramařem, s katerim se je že 1907 seznanil na Dunaju. V spominih na Kramařa Hribar piše, da ga je ta vedno pozdravljaval s prijaznim: »Servus, Hribarku!«¹⁹ To je Hribarju zelo olajšalo diplomatsko delo, ki se ga je lotil z mešanimi občutki. O tem priča njegovo odprto pismo slovenskemu časopisu: »Poslavljam se. Vsled volje presvetlega vladarja poklican, da pri Češko-slovaški republiki prevzamem diplomatsko zastopstvo kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev, selim se v Prago. V zlati materi Pragi preživel sem leta, leta mladostnega navdušenja, v njej pripravljaval sem se na čakajočo me nalogo v službi naroda. Vanjo vodi me pod večer življenja zopet pot in srečen bodem, ako mi bode mogoče posvetiti jej svoje poslednje moči, koristiti svoje velikej, danes zjedinjenej in svobodni domovini. Kakor mi je svoje dni hrepenelo srce po domačih gorah, tako mi bodo misli tudi sedaj često potovale v mili moj slovenski raj in nadvse drago mi belo Ljubljano, torišče mojega bivšega političnega delovanja. Na njenem polju upam tudi kdaj najti večnega počitka. Vsem, ki so me ohranili v blagem spominu, zlasti tistim, ki so se me še poslednji dan spomnili, iskreno: Z Bogom!«²⁰

Hribar se je takoj lotil dela in začel razreševati tekoče probleme jugoslovansko-češko-slovaških odnosov. Tako se je takoj zavzel za približno 1400 jugoslovanskih študentov in dijakov, ki jim je v gmotnem oziru trda predla. Med njimi je bilo mnogo Slovencev. S pomočjo svojih vplivnih znancev je pri praških denarnih zavodih uspel zbrati nad 800 000 Kč denarnih prispevkov za *Dijaško zadrugo*.²¹ Poleg tega se je moral ukvarjati tudi z zelo perečim problemom kakih 700 primorskih beguncev, ki so ob prevratu ostali na Češkem. Raztepeni so bili po raznih krajih, največ pa jih je bilo v okrajih Vysoké Mýto in Kralupy ob Vltavi. V kralupskem okrajnem glavarstvu so ustanovili poseben odbor za podporo vojnim beguncem pod vodstvom dr. Krejčija. Ta se je po nujno pomoč obrnil na poslaništvo SHS in na društvo Jugoslavija v Pragi. Mnogi begunci s Primorskega so se znašli v pravi bedi: podpor tako rekoč ni bilo, zaslužka tudi ne. Treba je bilo organizirati njihovo vrnitev v Slovenijo, kajti na Primorsko se večina ni hotela vrniti.²²

V ospredju češkoslovaško – jugoslovanskih odnosov pa je bilo v tem obdobju gotovo vprašanje londonskega pakta in ravnanja na mirovni konferenci, oziroma slovenskih meja in stališč, ki naj bi jih eni in drugi zavzeli ob tem vprašanju. Čehi so seveda dajali prednost svoji podpori italijanskih interesov, ki je tudi prej niso nikoli skrivali. Ko je kot predstavnik slovenskega *Narodnega sveta* z Masarykom govoril dr. Josip Frfolja, mu je Masaryk svetoval, naj se Jugoslovani raje borijo za Dalmacijo, ne pa za Trst. Poleg vseh drugih dogodkov v nemirnem letu 1919 so tudi odnosi s Češkoslovaško in ravnanje njene delegacije na mirovni konferenci slovensko javnost močno vznemirjali. Sprva je vladalo še zelo močno prepričanje (pač pod vplivom evforije, ki je vladala po prevratu, in stalnega ponavljanja gesla »Zvestoba za zvestobo!«), da bodo Čehi »brate Slovence« podprli. Toda neugodna poročila o neugodnem razvoju dogodkov in proitalijanskih stališčih češkoslovaške delegacije na mirovni konferenci so se v slovenskem časopisu vse bolj množila. »Javno mnenje v Ljubljani je, da so češke simpatije do Italije neugodno vplivale na prijateljsko razmerje Čehov do Jugoslovancev. Ponavlja se geslo Zvestoba za zvestobo!« beremo v *Slovenskem narodu* konec januarja.²³

Mesec dni zatem je bilo v istem časopisu na prvi strani objavljeno mnenje. I. M. Čoka, tržaškega politika in člana delegacije v Parizu: »Čehi vodijo danes predvsem državno in ne narodne politike. Generalissimus njihove armade je Italijan ... V svojih zahtevah so navedli tudi zahtevo po internacionalizaciji naših železnic. Razmerje med nami in Čehi zahteva

¹⁹ Hribar Ivan: Slovutnemu jubilantu pozdrav! Sbornik dra Karla Kramaře. K jeho 70 narozen. Praha, 1930.

²⁰ Slovenec, 21. januarja 1919. Pismo je bilo napisano v Pragi 16. 1. 1919.

²¹ Hribar Ivan: Moji spomini. Zveza s Slovani Avstroogrške. ČJ reveue, leto 1, 1930, št. 1, str. 29–30. Hribar med drugim omenja, da so si skušali študentje pomagati s tem, da so tihotapili tobak. V takih primerih je neusmiljeno ukrepal.

²² Skrbinišek Josip: Slovenski begunci na Češkem. Jugoslavija. Mesečnik napredne akademične omladine u Pragu, leto 1, št. 2. 1919. Dr. Krejči je svoj poziv za pomoč slovenskim beguncem objavil tudi v Slovenskem narodu.

²³ Slovenski narod, 28. januarja 1919, str. 1.

pojasnjevanja!²⁴ *Slovenec* je šel konec marca še dalje: »Globoka in sveta bolest nas je objela, ko smo slišali glasove o zadržanju Čehov v našem sporu z Italijo. Besede, ki jih je govoril dr. Kramář v Parizu o naši državi, so težke ... Do razpada monarhije smo bili češko desno krilo. Kaj bi bilo storili brez nas, kaj bi njih klub na Dunaju brez jugoslovanskega? Že izza časa Riegerja in Palackega imajo Čehi največjo oporo v Jugoslovanih ... Mi smo v teh dneh pripravljeni na vse ... a da bo predsednik češke vlade gnoj laškega egoizma posipal s slovanskim cvetjem, tega se nismo nadejali!²⁵ Podobni članki so se v bolj ali manj ostri obliki pojavljali tudi v prihodnjih tednih,²⁶ pri čemer je *Slovenec* prednjačil. Obrambnemu ministru ČSR Vaclavu Klofaču je slovenski tisk strahovito zameril govor 19. marca, ko je v prisotnosti italijanske delegacije afektirano vzkliknil »Eviva Italia!« Ob vsem tem javno mnenje ni ostalo ravnodušno, srd javnosti pa so na svoji koži občutili tudi v Sloveniji živeči Čehi, ki so postali tarče pogostih javnih napadov in žalitev. Vodstvo ljubljanske *Češkoslovenske obce* je začutilo potrebo, da nekaj stori v obrambo rojakov in tako so 6. aprila prav s *Slovincu* objavili odprto pismo slovenski javnosti, v katerem so skušali po svojih močeh opravičiti češkoslovaško zunanjo politiko in zlasti Masaryka, pa tudi Čehe na sploh. Še malo prej prekipevajoče navdušenje nad Čehi je v slovenski javnosti v tem času padlo do ledišča – prav gotovo na najnižjo točko v vsem času češko – slovenskih stikov.²⁷ (Besedilo odprtega pisma v **prilogi 3** navajam v celoti).

Na Češkoslovaškem pa je mimo uradne zunanje politike potekalo tudi nekaj akcij v prid slovenskim zahtevam po Primorski. Tako so v začetku aprila češke izobraženke izdale v Pragi proglas, v katerem so protestirale proti neupravičeni rešitvi jugoslovanskega vprašanja.²⁸ Podoben proglas so malce kasneje sprejeli tudi češki pisatelji in profesorji z Jiraskom na čelu.²⁹ V aprilski številki praške *Jugoslavije* je državni tajnik dr. Jan Semerád objavil članek, v katerem je med drugim zapisal: »Jugoslaviji pripada vse, kar je na njeni zahodni meji hrvatskega in slovenskega. Pripadajo ji tudi Slovenci v Italiji, med drugim tudi 40 000 Režijanov. ... Jugoslaviji pripadata tudi Trst in Reka – tega ne govorim kot diplomat, ker to nisem, ampak po svojem prepričanju!« Semerád se je zavzemal tudi za vzpostavitev ozemelskega koridorja med Češkoslovaško in Jugoslavijo, kajti opozarjal je, da bo prav gotovo brez njega Češkoslovaška že čez nekaj let padla v nemško interesno sfero.³⁰ Nekaj podpore Slovincem glede Primorja je torej tudi na Češkoslovaškem bilo, le da ne v krogih uradne politike. Ta slovenskim zahtevam sicer ni naravnost nasprotovala, ocenjevala pa jih je kot nerealne (ali, kot pravi v svojih spominih Masaryk, prenapete).

Maja 1919 sta bili tudi dve akciji, namenjeni koroškemu vprašanju. 12. maja je v narodni skupščini v Pragi skupina poslancev pod vodstvom dr. Frante vložila predlog, naj vlada ČSR pri antantnih silah posreduje proti nemškim nasiltvom na Koroškem in v prid temu, da se Koroška prisodi Kraljevini SHS.³¹ 17. maja pa se je v Narodnem domu na Kraljevih Vinohradih vršilo manifestativno zborovanje ob obletnici znamenitega gesla »Zvestoba za

²⁴ Slovenski narod, 24. februar 1919, uvodnik na 1. strani.

²⁵ Slovenec, 23. marca 1919, str. 4 (Bratom Čehom). V članku so si privoščili tudi Kramářa osebno: »Morda je prav Kramář bil tisti, za katerega so se Jugoslovani navduševali najmanj? Večni lovec na sedež avstrijskega ministrskega predsednika z neoslavizmom, ki je delal za zbližanje Avstroogrške in Rusije!«

²⁶ Tak primer je članek v Slovincu 30. marca 1919: »Italijani in Čehi so vendar veliki prijatelji, kakor je videti! Najsi bo že pozabljeno, kaj so govorili gospodje dr. Kramář, Klofač, Masaryk in drugi, najsi že prezremo, da je vrhovni poveljnik češke vojske general Piccone, se mora vendarle vsakomur čudno zdeti, da dajo Čehi zasesti Bratislavo po italijanskih vojaki. Kdo se ne spominja – saj stvar še ni tako dolgo za nami – kako je dr. Kramář vneto govoril za koridor med Česko in Jugoslavijo ... Res je, da posamezne češke stranke in češki narod simpatizirajo z nami, toda oficijelna češka politika, kaj naj rečemo o njej? Ne bomo rabili zoper češki narod ostrih izrazov, kakor jih recimo Čehi rabijo proti Poljakom, toda rečemo lahko, da je češka oficijelna politika prav res češka in nič več!«

²⁷ Slovenec, 6. aprila 1919, str. 2 (Slovenski javnosti).

²⁸ Slovenec, 10. aprila 1919 (Čehinje za Jugoslovane).

²⁹ Slovenski narod, 19. aprila 1919, str. 5 (Češki profesorji).

³⁰ Semerád dr. Jan: Slovanstvo v hodiče devatenacte. Jugoslavija. Mesečnik napredne akademske omladine u Pragu, leto 1, št. 1, april 1919, str. 28–29.

³¹ Slovenec, 15. maja 1919, str. 1 (Čehi za Koroške Slovence), Slovenski narod, 15. maja 1919, str. 4 (Čehi za Slovence).

zvestobo!«, na katerem so govorniki poudarjali solidarnost z Jugoslavlani glede njihovih narodnostnih in ozemeljskih zahtev.³²

Zamisel o ozemeljskem koridorju med ČSR in SHS je bila leta 1919 pri nekaterih še zelo živa. Masaryk v svojih spominih o tem pravi takole: »Načrt ni bil moj, a mnogi med nami in Jugoslavlani so se za to stvar ogreli. Ozki, 200 kilometrov dolgi koridor med Madžari in Avstrijci, ki bi Madžare popolnoma izoliral, se mi ni zdel mogoč. Če se ne motim, je poslanec Lorković, ki je na moje povabilo prišel v Prago, prenesel to zadevo v Zagreb ...³³ Jaz sem bil mnenja, da je ta načrt mogoče spraviti v javnost samo iz taktičnih razlogov. Mnogi Jugoslavlani so ga akceptirali ...«³⁴

Misel o koridorju se je prvič pojavila že 1914, potem pa še večkrat v raznih oblikah. Najbolj obširno in izčrpno je zamisel razdelal Odon Pára v svoji knjižici *Naše spojení s Jugoslavíí* (Naša združitev z Jugoslavijo), ki je 1919 izšla v Pragi. V njej navaja tudi celoten historiat te zamisli, za katero se je z vsemi silami zavzemal, ker je v njej videl edinstveno možnost Češkoslovaške za izhod na morje, za pridobitev zelo aktualnega tržišča in za ločitev Nemcev in Madžarov. Vse tri cilje je označil za izjemno pomembne. Da so o koridorju resno razpravljali na *Slovenskih dnevih* v Ljubljani, je bilo že povedano. Zanimivo je, da je teritorialno zvezo Jugoslavije s Češkoslovaško zajemal tudi program, ki ga je v svojem listu *Jugoslavija* v Rusiji objavil Ferdinand Lev Tuma ob programu *Zedinjene Slovenije* in združitve v zvezno državo Jugoslavijo.³⁵ Za koridor so se zavzemali člani jugoslovanske komisije v Pragi, vneto sta to idejo s svojimi članki v praški *Jugoslaviji* podpirala Semerád in dr. Vlaho Novaković.³⁶

O vprašanih koridorja je 4. januarja 1919 obsežen članek objavil *Slovenec*, v njem pa tudi čisto konkretne predloge: »Kje bo tekla meja proti Madžarom, kje se združimo s svojimi severnimi brati, o tem še ni bilo čitati. Ali tudi tam moramo imeti svojo mejo! ... Treba je ločiti naše stare in vsemu omikanemu svetu znane »prijatelje« Nemce in Madžare, da bi nas ne začeli spet enkrat objemati, kot pred stoletji. Potrebna nam je zveza s Čehoslovaki, o tem je prepričan vsak Slovan ... Od Sv. Gotharda, do koder bivajo naši prekmurski trpini, so po avstrijski meji naseljeni v 63 župnijah (okoli 8000) Hrvati, ki pa žal ne živijo strnjeno, ampak v velikih otokih ... Vsi trgi in vasi ob Moravi so bili Hrvatski, a alovanstvo tam umira ... Kako naj bi šla torej meja Jugoslavije, da bi naši bratje, doslej popolnoma pozabljeni, ne bili povsem izgubljeni tudi v prihodnosti? ... Na Štajerskem od potoka Dobre po potoku do izliva v Rabo; po Rabi do izliva Labnice, nato po avstrijski meji do Brucka; do Požuna nato stara meja, le da bi Avstriji pripojili povsem nemško vas Edelstahl. Meja z Madžarsko naj bi potekala tako, da bi Jugoslavija dobila vse do Javrina (Győr), da bi bila meja vse do izliva v Donavo Raba, do Požuna pa bi šla meja po Donavi.³⁷ 13. marca so obsežen članek z načrti koridorja objavili tudi *Narodny listy* v Pragi. Še 20. marca je na seji ljubljanskega mestnega sveta župan dr. Tavčar v svojem svečanem nagovoru ob Masarykovi 70-letnici omenil koridor in ob tem izrazil željo, da bi se čimprej uresničil in bi skupna meja povezala Jugoslavijo in ČSR.³⁸ Marca 1919 so posebno izjavo o nujnosti koridorja sprejeli tudi v Narodni skupščini v Pragi.³⁹ Toda v zaključnih fazah pariške mirovne konference o koridorju ni bilo niti govora.

Spričo razvoja dogodkov na pariški mirovni konferenci se je v javnosti največje navdušenje glede sodelovanja s Čehi poleglo. Po končani konferenci so zamrle tudi ideje o ozemeljski zvezi s Češkoslovaško. Najbolj vneti zagovorniki češko-slovenske vzajemnosti so se preusmerili na drugačne oblike delovanja, iz česar je malce pozneje vzniknila organizacija *Jugoslovansko-češkoslovaških lig*. Poleg tega so bile razmere v Sloveniji take, da so že same po sebi politikom dajale dovolj dela. Konec septembra je dopisnik *Slovenskega naroda* iz

³² *Slovenec*, 18. maja 1919, str. 4 (Čehi in Jugoslavlani).

³³ Masaryk T.G.: *Svetovna revolucija*. Ljubljana, 1936, str. 32–33.

³⁴ Prav tam, str. 46.

³⁵ Lončar dr. Dragotin: *Politično življenje Slovencev*, Ljubljana 1921, str. 97.

³⁶ *Jugoslavija*. Mesečnik napredne-akademične mladine u Pragu, leto 1, 1919, št. 3 in št. 4.

³⁷ *Slovenec*, 4. januarja 1919, str. 2–3 (Zveza Jugoslavije s Čehoslovaki).

³⁸ *Kronika slovenskih mest*, leto 1, št. 3, avg. 1934, str. 244.

³⁹ *Slovenec*, 30. marca 1919, str. 3.

Plzna položaj označil takole: »Tu na Češkem je še precejšnje število Jugoslovancev, posebno Slovencev, ki vsi zasledujejo z veliko pažnjo vesti o dogodkih v domovini ... Od oktobra lani so se politične razmere znatno izpremenile in izpremenilo se je – ne na boljše – mnenje naših čeških bratov o nas! ... Primorje je ... izgubljeno. Pri rešitvi tega vprašanja nam Čehi niso mogli pomagati. Krivični pa so očitki, da so nas pustili na cedilu ... Češka javnost ima pač dokaze, da se naša moč izgublja v strankarskih bojih in peša ... Ljudje božji v Jugoslaviji, spametujte se vendar enkrat, mirujte enkrat vsaj za nekaj časa z vašo strankarsko borbo!«⁴⁰

Jeseni 1919 je v Ljubljani začelo delovati *provizorično predstavništvo ČSR*, ki je imelo svoj uradni prostor na glavnem kolodvoru. To predstavništvo je začelo popisovati vse Čehe v Sloveniji, tako državljane ČSR kot SHS.⁴¹

Provizorično predstavništvo je nato zamenjala *vojno-prometna pisarna češkoslovaškega obrambnega ministrstva*, ki ji je načeloval major in je imela svoj urad v Stritarjevi ulici. Skrbela je predvsem za češkoslovaške enote, ki so se preko Trsta in nato Ljubljane vračale iz Sibirije. Prvi transport teh sibirskih legionarjev je prispel v Ljubljano 30. januarja 1920, zadnji pa v začetku junija istega leta. *Vojno-prometna pisarna* je bila direktna predhodnica *konzulata ČSR* v Ljubljani. Prvi konzul dr. Otokar Beneš je v Ljubljani uradno nastopil svojo diplomatsko službo 20. maja 1920. Nato so si konzuli ČSR v Ljubljani sledili takole: 1920–1926 dr. Otokar Beneš, 1926–1929 dr. František Resl, 1929–1935 ing. Josip Ševčík, 1935–1939 ing. Stanislav Miňovsky.

Zaradi prostorskih težav *češkoslovaški konzulat* maja 1920 še ni mogel takoj delovati. Potem pa mu je dr. Tavčar dal na razpolago stanovanje v lastni hiši na Bregu 2 in konzulat je začel z uradnim delom. Bil je eden izmed enajstih tujih konzularnih predstavništev v Ljubljani (poleg ČSR so imele predstavništva še Avstrija, Belgija, Danska, Francija, Italija, Nemčija, Portugalska, Poljska, Romunija in Španija). Češkoslovaški konzulat je bil zelo daleč od tega, da bi bil le formalno predstavništvo. Za slovensko-češkoslovaške stike in sodelovanje je bil ključnega pomena, pa naj je šlo za gospodarske zadeve ali delovanje *Jugoslovansko-češkoslovaških lig*, za življenje češke manjšine v Sloveniji ali za vse mogoče oblike kulturnega sodelovanja.

Zadnji češkoslovaški konzul ing. Miňovsky je Ljubljano zapustil aprila 1939. Odpotoval je v Sremsko Mitrovico, od koder je bila doma njegova žena.⁴² Češkomoravski protektorat je imel svoje zastopstvo na Erjavčevi cesti in je opravljal zlasti posle, povezane z gospodarskimi vprašanji (češkoslovaški kapital v slovenski industriji!).

Hribarja je v Pragi kot poslanec Kraljevine SHS zamenjal dr. Bogomil Vošnjak, ki je na tem položaju ostal do 1923. Kasneje je bil v Prago poslan še en Slovenec, Albert Kramer.

Večina vseh, ki so v tem razburkanem obdobju pred, med in takoj po prvi svetovni vojni delovali pri stikih s Čehi, je svoje želje po zbliževanju s Češkoslovaško uveljavljala skozi delo novonastalih *Jugoslovansko-češkoslovaških lig*. V okviru programov je ostala večina programskih tez s *Slovanskimi dnevi* v Ljubljani, le da so se omejili le na stike s Češkoslovaško, ne pa tudi Poljsko. *Društvo prijateljev poljskega naroda* je pri tem ostalo osamljeno. V tem smislu so bile lige nekakšno nadaljevanje slovenske politike naslanjanja na Čeha. Precej sorodno je bilo delovanje lig na Hrvaškem, medtem ko v drugih delih Jugoslavije take tradicije ni bilo, to pa je povzročalo nerazumevanje. Več o tem v poglavju o ligah na Slovenskem.

Okvir političnih odnosov Jugoslavije in ČSR med obema vojnama so dajali meddržavni sporazumi, ki so naposled pripeljali do *Male antante*. Pakt *Male antante* je imel svoje korenine že v obrambni zvezi Jugoslavije in ČSR ter nato še Romunije iz leta 1920. Tako so imele želje po »slovanskem zbližanju z bratskim češkoslovaškim narodom« in geslo »Zvestoba

⁴⁰ Slovenski narod, 3. oktobra 1919, str. 1 (Čehi, mi in Reka).

⁴¹ Slovenski narod, 4. septembra 1919, str. 5. V rubriki dnevne vesti je bil objavljen tale poziv: »Vsi Čehi, bivajoči v Sloveniji, pripadniki Čeho-slovaške republike in kraljestva SHS, prijavijo naj se takoj v lastnem interesu pismeno Zastopništvu Češko-slovaške republike v Ljubljani, Glavni kolodvor!«

⁴² Delavska politika, 6. aprila 1939, str. 3 (Odhod zadnjega češkoslovaškega konzula)
Zamenjava konzula je bila vsakokrat velik dogodek, spremljali so jo razni uradni sprejemi, poslovilni večeri pri Jugoslovansko-češkoslovaških ligah, pri Češkoslovenski obce, Češkem klubu, Češki Besedi, Sokolu in tako naprej, kar je seveda odmevalo tudi v časopisju).

Konzulat Čehoslovaške Republike v Ljubljani.

Proslava 28. OKTOBRA

na dan osvobojenja čehoslovaškega naroda in ustanovitve
Čehoslovaške Republike

prirejena pod protektoratom generalnega konzula Čehoslovaške Republike

DR. OTOKARA BENEŠA

dne 28. oktobra 1920 v opernem gledališču v Ljubljani.

Ves dohodek proslave brez odbitka je namenjen v prid
Jugoslovanske Matice.

Sodelujejo: Gdč. HANA RICHTER-jeva, primadona; gosp. JOSIP
DRVOTA, tenorist Narodne opere; godalni kvartet ZIKA in or-
kester NAR. OPERE pod vodstvom kapelnika gosp. A. Balatke.

SPORED:

1. Bedřich Smetana: **Slavnostna predigra**. Izvaja orkester
Narodne opere pod vodstvom kapelnika g. A. Balatke.
2. a) **Nagovor** generalnega konzula Čehoslovaške Republike
v Ljubljani gosp. dr. Otokara Beneša.
b) **Narodne himne**.
3. a) Bedřich Smetana: **Ne kamenjajte prerokov!** ...
b) Vítězslav Novák: **Prebujenje**. Poje gdč. Hana Richterjeva,
primadona Narodne opere; na glasovirju spremlja kapelnik
g. Ant. Balatka. — ODMOR. —
4. Antonín Dvořák: **Godalni kvartet F-dur** (ameriški). Svira
kvartet Zika. (Allegro ma non troppo. — Lento. — Scherzo.
Molto vivace. — Finale. Vivace ma non troppo.)
5. I. B. Foerster: **Moja mladost**. Izvaja orkester Nar. opere
pod vodstvom kapelnika gosp. Ant. Balatke.
6. a) Zdeněk Fibich: **Pesmi.** } Poje gosp. Josip Drvota, tenorist
b) Anton Balatka: **Pesmi.** } Nar. opere; spremlja na glasovirju
kapelnik gosp. Ant. Balatka.
7. Antonín Dvořák: **Husitská**. Izvaja orkester Narodne opere
pod vodstvom kapelnika gosp. Ant. Balatke.

Začetek točno ob 20. uri v opernem gledališču.

CENA SPOREDUI 2 K.

Ves dohodek za sporede pripade v prid Jugoslovanske Matice.

za zvestobo!« ter program *Jugoslovansko-češkoslovaških lig* podporo in osnovo tudi v uradni jugoslovanski in češkoslovaški zunanji politiki. Res pa je, da je bila ta podpora predvsem besedna. Stvari so se zapletle šele s preusmeritvijo Jugoslavije od zavezništva s Francijo in deželami *Male antante* k zblizanju z Nemčijo.⁴³

V zvezi z mednarodnim dogajanjem je do širšega političnega delovanja, ki je izstopalo iz strogo uradnega koncepta *Male antante*, prišlo še dvakrat: v času tržaškega procesa proti

⁴³ O problematiki *Male antante* glej:

Borovička Jakob: *Zehn Jahre Tschechoslovakischer Politik*. Praha, 1929

Československo a Jihoslavija. Z dejin československo-jihoslovanskyh vztáhov. Vydavatelstvo Slovenskej akademie vied, 1968 Krizman Bogdan: *Vanjska politika jugoslovanske države 1918–1941*. Diplomatsko-historijski pregled. Zagreb, 1975.

JUGOSLOVENSKO-ČEŠKOSLOVAŠKA LIGA V LJUBLJANI

VLJUDNO VABI NA

SLAVNOSTNO AKADEMIJO

KI SE BO VRŠILA

**V PROSLAVO ROJSTNEGA DNE
PREZIDENTA ČEŠKOSLOVAŠKE
REPUBLIKE DR. T. G. MASARYKA**

**V SOBOTO, DNE 5. MARCA 1932, V DVORANI DELAVSKE
ZBORNICE V LJUBLJANI, MIKLOŠIČEVA CESTA**

PRICETEK TOČNO OB 20. ZVEČER

VSTOP PROST

PRI TEM VEČERU SODELUJEJO IZ PRIJAZNOSTI: OPERNA PEVKA GOSPA ZLATA GJUNGJENAC-GAVELLA, OPERNA PEVKA GOSPA VILMA THIERRY-KAVČNIKOVA, OPERNI DIRIGENT GOSPOD NIKO ŠTRITOF, PEVSKI ZBOR GRAFIKA, SLOVENSKI VOKALNI KVINTET IN LJUBLJANSKI KOMORNI TRIO, SESTOJEČ IZ GG.: PROF. KAROL JERAJ, GOSLI, GUSTAV MÜLLER, ČELO, HERBERT SVETEL, KLAVIR, S SODELOVANJEM G. VINKO ŠUŠTERŠIČA, GOSLI

Bidovcu, Marušiču in Valenčiču in neposredno po njem ter nato še enkrat v času češko-slovaške krize tik pred začetkom druge svetovne vojne.

V prvem primeru je šlo za organizirane akcije podpore primorskim Slovincem in Jugoslovanom pod Italijo, ki so jih organizirale češkoslovaško-jugoslovanske lige, posamezniki in jugoslovanski študentje v CSR. Društvo *Jugoslavija* v Brnu je imelo posebno sekcijo za Primorsko, ki je bila v stalni zvezi s *Klubom primorskih študentov v Ljubljani*. Njihovo dejavnost je podprla tudi liga v Brnu, ki je 1929 in 1930 pozvala vse zavedne Čehoslovake, naj bojkotirajo italijanska letovišča. Jugoslovanski študentje v Brnu so se po smrti Vlada Gortana povezali tudi z *Akademskim klubom Istra* v Zagrebu. O italijanskem nasilju nad Slovani v Istri so iz prve roke v Brnu poročali nekateri moravski duhovniki, ki so v Istri služ-

bovali. Njihova pričevanja so imela velik odmev. Češkoslovaški časopisi so obširno pisali o tržaškem procesu v zelo ogorčenem tonu in izrazito podprli Slovence, zaradi česar se je italijanski poslanik v Pragi Pedrazzi pritožil vladi ČSR. Vrstile so se javne protestne prireditve raznih organizacij. Nadstrankarski *Češkoslovaški narodni svet* (nevladna organizacija za narodnoobrambno delo) je izdal oster javen protest in proglas v podporo Slovencem. Protestni shod je sklical celo dokaj fašistična *Narodna obec*. 11. septembra 1930 zvečer je v Pragi prišlo do spontanih protitalijanskih demonstracij. Demonstranti, ki jih je bilo več sto, so peli po praških ulicah češke in slovenske pesmi, nato pa so se napotili do italijanskega veleposlaništva na Mali strani in kljub okrepljeni policijski zaščiti razbili večino oken veleposlaništva. Posamezne skupine so hodile po ulicah še pozno v noč. Kričali so: »Živela Jugoslavija, dol Italija!« Socialistični list *České slovo* je na prvi strani z velikimi črkami objavil napis: »Slovani, mislite na to, da ste za italijanski fašizem samo psi!« Vse te akcije so naletele na velik odmev pri primorskih Slovencih in Istranih v Jugoslaviji, o njih je obširno poročalo glasilo *Istra*.⁴⁴ Posebne protestne shode so organizirale *Češkoslovaške-jugoslovanske lige* po vseh krajih, kjer so delovale, najbolj intenzivne pa so bile njihove akcije v Pragi, Brnu, Bratislavi, Plznu, Příbramu in Pardubicah.⁴⁵ Toda manifestativne akcije so se kmalu umirile. Praški odbor lig je 1935 izdal brošuro o usodi Slovencev in Hrvatov v Italiji, Avstriji in na Madžarskem, v kateri so podrobno obdelali položaj manjšin izven meja Jugoslavije. Posebno pozornost so namenili Slovencem v Italiji. Opozorili so na vse vrste terorja, ki so ga nad njimi izvajali fašisti.⁴⁶ Take in podobne akcije so ohranjale pri življenju zavest o prijateljstvu in solidarnosti, čeprav kakih konkretnih rezultatov na žalost ni bilo.

Mala antanta je bila pakt, na katerega je močno računala ČSR, posebno Beneš. Verjel je, da Mala antanta lahko postane nova evropska velesila. Toda to njegovo upanje je bilo zgrajeno na majavih temeljih, najšibkejša točka pa je bila prav Jugoslavija. V 30. letih je bila namreč Madžarska vse manj nevarna, zato pa sta začeli glavo dvigati fašistična Italija in nacistična Nemčija. Praga je glavno nevarnost videla v Nemcih, ki pa so bili za Jugoslavijo in tudi Romunijo pomembni gospodarski partnerji. Poleg tega je v nasprotju s ČSR Jugoslavija vztrajala na ostro protisovjetski politiki. Vse to je v Mali antanti povzročalo resne razpoke. Do precej velikega razhajanja med ČSR in Jugoslavijo je prišlo že v začetku tridesetih let, ko je postalo jasno, da diktatura v Jugoslaviji, ki so jo Čehi sprva podprli, nikakor nima namena biti le začasna. Posebno pa se je stanje odnosov med Jugoslavijo in *Malo antanto* poslabšalo z nastopom vlade Milana Stojadinovića, sredi leta 1935. Blejska konferenca *Male antante* je razhajanja pokazala že čisto jasno ob odklonilnem stališču Jugoslavije do SZ, pa tudi glede zbliževanja z Nemčijo in izboljšanja odnosov z Madžarsko. Jeseni 1936 se je jugoslovanskim stališčem približala še Romunija in ČSR je počasi drsela v nevarno izolacijo.⁴⁷

V začetku aprila 1937 je prišel v Jugoslavijo Beneš, da bi rešil, kar se je rešiti dalo. Namen se ni posrečil. Benešev obisk pa je imel v Jugoslaviji velik odmev. Vedno bolj jasno se je namreč začelo kazati, da množice odklanjajo Stojadinovićevo politiko. Izrazi podpore ČSR in Benešu so se vse bolj povezali z izražanjem nezadovoljstva nad jugoslovansko notranjo politiko. Hkrati je postalo jasno, da je »slovanska vzajemnost«, o kateri se je leta in leta toliko govorilo, velika utopija, ki se je povsem razblinila pod vplivom interesov dnevne politike. Ljudje so množično izražali podporo Benešu in ČSR, s tem pa tudi protifašistični usmeritvi in demokraciji. Benešev obisk je imel velik odmev tudi v tisku, ob čemer se je bolj ali manj odkrito odražalo tudi nasprotovanje vladni politiki.⁴⁸

V Sloveniji je šla v tem pogledu najdalj *Delavska politika*, ki je »tirade o slovenskem bratstvu« razglasila za navadno farso, pri tem pa opozorila na dvoličnost Stojadinovićeve politike in na razpoloženje ljudstva: »Veseli nas, da je Jugoslavija vezana na ČSR z ozko

⁴⁴ Istra. Glasilo Istrana u Jugoslaviji. Leto I, II, 1929 in 1930, zlasti št. 9 iz leta 1930.

⁴⁵ ČJ revue, leto I, 1930, št. 2, str. 95–96.

⁴⁶ Jihoslovane, jimž se do narodnostnih práv ne dostalo. Osud 3/4 milionu Slovinců a Chrovtů u itálii, Rakousku a Maďarsku. Praha, 1935.

⁴⁷ Več prispevkov v zborniku Československo a Juhoslavia. Z dejin československo-jihoslovanských vztáhov. Vydavatelstvo Slovenskej akademie vied, 1968.

⁴⁸ Deák Ladislav: Cesta prezidenta Beneša do Jugoslavie v roku 1937. Slovanský přehled, 1965, št. 4, str. 220–223.

Taksa plačena v gotovu.

Pojedini broj Din 2.—

SLOVO

Mjesečnik za kulturna, ekonomska i socijalna pitanja Jugoslavije i Čehoslovačke

God. I.

ZAGREB, MART 1937

Broj 3

KANCELARIJA
Njegovog Veličanstva Kralja

Beograd, 10 februara 1937 g.

Br. 1446

Savezu Jugoslovensko-Čehoslovačkih Liga

BEOGRAD

Kancelarija Njegovog Veličanstva Kralja ima čast obavestiti, da je Njegovo Kraljevsko Visočanstvo Knez Namesnik blagovoleo odobriti da Savez Jugoslovensko-čehoslovačkih liga u Kraljevini Jugoslaviji bude pod pokroviteljstvom Njegovog Kraljevskog Visočanstva Kneza Namesnika.

MINISTAR DVORA,
Milan Antić, s. r.

zavezniško pogodbo. Vladi g. Stojadinovića se je posrečilo, da je sklenila pogodbo o večnem prijateljstvu z Bolgarijo. So pa zavezništva, ki so sklenjena, parafirana in ratificirana v srcu ljudstva!⁴⁹

Jugoslovansko-čehoslovaška liga je poskušala dati manifestacijam za ČSR nek zunanji okvir, čeprav niso nastale le kot posledica njenih pobud. Zaledje je bilo mnogo širše. Liga sama še zdaleč ni bila dovolj močna, da bi strnila vse demokratične sile ob podpori ČSR. V ožjem smislu pa se je to posrečilo lignemu *akademskemu odseku*. Spomladi 1937 je začel akademski odsek lige na ljubljanski univerzi pripravljati veliko manifestacijo v podporo ČSR in demokraciji, ki naj bi izrazila tudi zgražanje nad sovražno propagando do ČSR v nemškem tisku. Pri tej manifestaciji naj bi sodelovale vse študentske skupine ne glede na strankarsko pripadnost in svetovni nazor. Toda do te manifestacije prav zaradi različnih strankarskih interesov na univerzi spomladi 1937 ni prišlo. Nobena skupina proti njej sicer ni odkrito nastopila, toda vsaka je hotela ob taki akciji iztržiti predvsem točke v lastno korist.⁵⁰

⁴⁹ Delavska politika, 3. aprila 1937, str. 1 (Pozdravljen, Beneš!).

⁵⁰ Janč Drago: Pregled akademskega političnega in kulturnega življenja. Naši pogledi. 1937 izdal Slovenski klub na univerzi v Ljubljani, str. 24–25.

Akademski odsek Jugoslovansko-češkoslovaške lige pa – v tem je dosledno sledil zgledu drugih lig v Sloveniji – se ni hotel spuščati v paktiranje z nobeno politično grupacijo, čeprav je bilo seveda jasno, za kakšne ideje se večina članov akademskega odseka zavzema. Množičnega zborovanja na univerzi torej ni bilo, pač pa so na pobudo akademskega odseka lige izoblikovali posebno spomenico, naslovljeno na Beneša (podpisovanje se je začelo neposredno pred njegovim obiskom v Jugoslaviji) in Masaryka. Spomenico so podpisali: *akademski odsek Jugoslovansko-češkoslovaške lige, Akademski zveza, Akademski odsek Jugoslovansko-bolgarske lige, Akademski CMD, JNAK Jedinstvo, JKAD Danica, JNAD Jadran, Slovenski klub, AKD Kladivo, AAK Njiva, Slovanski svet, JDA Savica, JKAD Zarja, akademska YMCA, Klub jugoslovanskih akademikov iz T.G.I. in Starešinstvo Preporoda*.⁵¹

Spomenica je obsegala tole besedilo:

»Slovenska akademska mladina Aleksandrove univerze v Ljubljani izraža svoje tople simpatije do Češkoslovaške republike ter svoje ogorčenje nad prozornimi napadi, s katerimi skuša določen del evropskega tiska izpodkopavati ugled, ki ga uživa resnična demokracija Vaške bratske države. Odklanjamo te napade, ker smo si zvesti, da je njih glavni namen omajati prijateljstvo in zvestobo, ki nas veže s Čehi in Slovaki.

S hvaležnostjo se spominjamo, kako ste odločno nastopili proti krivicam, ki so se nam godile, kako je podpiral Vaš bratski narod v času borbe za naše pravice v dunajskem parlamentu zahteve Jugoslovanov in je na naših manifestacijah branil tudi naše zahteve po slovenski univerzi. Zavedamo se, kakšno silo predstavlja Jugoslavija v trdni zvezi Male antante in njej prijaznih balkanskih držav in sedanjem mednarodnem položaju.

Zato izjavljamo vsi akademiki Aleksandrove univerze v Ljubljani, da nas ne bo nihče omajal v zaupanju v češkoslovaško demokracijo in v zvestobi do Vašega naroda, s katerim nas vežejo skupne borbe za svobodo in uveljavljanje naših narodov in držav.

V Ljubljani, marca 1937»⁵²

20. marca 1937 so spomenico predstavniki študentov izročili konzulu Miňovskemu. Predal mu jo je predsednik *Akademske sekcije Jugoslovansko-češkoslovaške lige* Alojz Klemenčič. Za *Njivo* je govoril Boris Misja, Anton Žun pa za *Jadran* in *Edinstvo*. Za *Akademsko zvezo* je imel nagovor Ivan Senica, nato pa je Leo Stare govoril še v češčini. Spomenico so s spremnim pismom poslali tudi vsem rektoratom univerz in visokih šol na Češkoslovaškem, *Slovanskemu ustavu* in češkoslovaškim študentskim organizacijam.⁵³

Naša misel je nekatere manifestacije za Češkoslovaško obsodila kot hudo zlorabo demokracije, češ da so se sprevrgle v manifestiranje za marksizem. To je bilo delno res, kajti med pobudniki so vse večjo vlogo dobivali levičarji in komunisti in ob teh manifestacijah je bilo vse pogostejše slišati izraze nezadovoljstva nad domačimi razmerami. Manifestacije za Češkoslovaško so bile izrazit element povezovanja med različnimi političnimi grupacijami (študentska spomenica je bila le en primer), vendar je bilo to povezovanje sila krhko, izrazito desne skupine pa so takim manifestacijam ostro nasprotovale (prednjačila je *Straža v viharju*).

V podporo Benešu so javno manifestirali tudi drugod po Jugoslaviji, vendar na uradno politiko to ni imelo nobenega vpliva. Njegov obisk je bil neuspešen in Mali antanti so bili dnevi štet. Mednarodni položaj se je vztrajno zaostroval. Hitlerjeva zasedba Avstrije marca 1938 je povzročila v Sloveniji val protinemških manifestacij, ki so se jim pridružili tudi katoliški krogi (13. marca je mariborski škof nameraval organizirati javno molitev za koroške Slovence, vendar so oblasti namero preprečile, *Slovenec* pa je zaradi nenavadno ostre kritike vladne politike doživel celo zaplombo). Jugoslovanska vlada je vse bolj sovražno nastopala proti Češkoslovaški, maja 1938 pa je na zasedanju stalnega sveta Male antante prišlo do odkritih sovražnosti. Stojadinović je namreč podprl Hitlerjevo zahtevo po Sudetih, obtožil je Prago, da je centrala za podporo komunizma v Jugoslaviji in da ČSR načrtno financira jugo-

⁵¹ Zgodovina petnajstletnega obstoja Jugoslovansko-češkoslovaške lige v Ljubljani in letno poročilo za poslovno leto 1936/37. Delovanje akademskega odseka. Ljubljana, 1937.

⁵² Prav tam, str. 95. Spomenico hrani ARS, dislocirana enota 1 (nekdanj arhiv CK ZKS) v zbirki Letaki akademične mladine ljubljanske univerze.

⁵³ Prav tam, str. 96

Zvočni kino R. K. v Kamniku

Vabilo
na predvajanje filmov

Češkoslovaška

*njene prirodne lepote, njena prezidenta,
armada in narod*

ki ga priredi

Zvočni kino R. K. v Kamniku
v zvezi z Jugoslovensko-češkoslovaško ligo
v Ljubljani

v sredo, dne 4. maja 1938 ob pol 9. uri zvečer
v kino dvorani v Kamniku

(Dva nema in pet zvočnih filmov)

Filme bo pojasnjeval

gosp. Dr. Egon Staré
predsednik jugoslovensko-češkoslovaške lige v Ljubljani

Ustop prost

Program 2 Din zvečer v kinu

Posetite večer v obilnem številu!

Blagajna bo odprta od 8. ure dalje

slovanske protivladne časopise *Politiko*, *Pravdo* in *Javnost*. Hkrati s to zaostritvijo odnosa do ČSR pa se je znotraj Jugoslavije nenehno stopnjeval pritisk oblasti na vse oblike delovanja v podporo ČSR. *Jugoslovansko-češkoslovaške lige* so se na lepem znašle v zelo čudnem položaju: formalno jih je vlada podpirala, dejansko pa jim je do skrajnosti omejevala delo. Njihova dejavnost je postala nadvse moteča, še prav posebno pa je to veljalo za *lige v Sloveniji*, ki so tako ali tako že nekaj časa svojo dejavnost oblikovale neodvisno od Beograda. Sprva je bil ta pritisk prikrit, postajal pa je vse očitnejši, dokler ni naposled prišlo tudi do uradnih prepovedi raznih akcij.

V prvi polovici leta 1938, neposredno po nemški priključitvi Avstrije, so *Jugoslovansko-češkoslovaške lige* v Sloveniji pod vodstvom *ljubljanske lige* in ob podpori češkoslovaškega konzulata v Ljubljani izvedle najbolj množično akcijo v vsem času svojega obstoja, ki je zajela daleč več ljudi, kot je bilo liginih članov. Šlo je za cel niz predavanj s filmi o ČSR, ki so imela izrazito propagandni značaj. Ta dejavnost je podrobneje opisana v poglavju o delovanju lige, na tem mestu pa je treba poudariti, da je šlo za množično izražanje podpore

demokraciji, ČSR in javno manifestiranje proti fašizmu, ki ga oblasti niso mogle preprečiti.⁵⁴ Toda posledica je bila, da je prišlo do odkritega nasprotja med uradno politiko in vodstvom lig v Dravski banovini.

21. maja je bila na Češkoslovaškem izvedena delna mobilizacija, kar je imelo v Sloveniji velik odmev. Na konzulatu ČSR se je priglasilo veliko prostovoljcev, ki so bili pripravljeni z orožjem braniti Češkoslovaško. Zlasti je šlo za študente in delavce, pa tudi nekaj starejših je bilo med njimi. Priglašale so se celo skupine iz vrst *Sokolov* in članov *Jugoslovansko-češkoslovaških lig*. (Do priglašanja prostovoljcev je prišlo tudi drugod po Jugoslaviji, kjer pa je bila pobudnica predvsem KP). Ladislav Deák, ki je v *Slovanskem prehledu* 1964 objavil kratek članek o tem množičnem odzivu prostovoljcev v Sloveniji na podlagi poročil konzulata ČSR v Ljubljani, ugotavlja, da je šlo res za množičen odziv pri Slovencih. Vsekakor bi bilo treba to gradivo podrobneje raziskati, predvsem poročila konzulata, ki so ohranjena v Arhivu ministrstva za zunanje zadeve v Pragi, saj gre za dogajanja, ki so po mojem mnenju prispevala svoj delež pri oblikovanju ljudske fronte in v končni fazi tudi *Osvobodilne fronte* leta 1941, vsaj v tem smislu, da je šlo za aktiviranje tudi tistih ljudi, ki so sicer odklanjali revolucionarne metode, so pa bili demokratično in protifašistično usmerjeni.⁵⁵

Kljub pritisku vlade in zlasti notranjega ministrstva je poleti 1938 prihajalo do manifestacij za ČSR tako rekoč ob vsaki priložnosti. V strahu pred množičnimi demonstracijami je vlada v zadnjem hipu odpovedala veliko zborovanje v Mariboru, na katerem naj bi proslavili dvajseto obletnico nastanka jugoslovanske države. Toda tega dne se je vseeno zbrala množica ljudi, vzklikali so protivladna gesla, pa tudi v podporo paktu s Francijo in SZ ter za ČSR. Manjše podobne manifestacije so se vrstile po raznih krajih Slovenije, čeprav jih je oblast skušala z vsemi silami zatreti. Mnogo ljudi je bilo aretiranih, med njimi so bili tudi staroste ljubljanskega *Sokola*. Naposled so bila z odredbo ministrstva za notranje zadeve prepovedana vsa javna zborovanja.⁵⁶

Ko se je vlada začela odkrito represivno vesti ob vsakem izražanju naklonjenosti ČSR, je prihajalo do mnogih neprijetnih situacij – v trenutku je namreč postala nezaželen in tako rekoč protizakonita dejavnost, ki jo je vlada še nedolgo tega na vsa usta podpirala; navsezadnje je bil pokrovitelj *Jugoslovansko-češkoslovaških lig* v Jugoslaviji knez Pavle osebno! Mnogi se v novih razmerah kar niso mogli prav znajti. Tako so šole recimo dobile tajni odlok bana o tem, da se dijaških akademij pod okriljem lige ne sme udeležiti prav nihče razen dijakov, niti starši ne – kompromis, ki je povzročil precej zmede.⁵⁷

23. septembra 1938 je bila v ČSR razglašena splošna mobilizacija. Do tega, da bi slovenski prostovoljci odšli na Češkoslovaško, ni nikoli prišlo, pač pa je ta splošna mobilizacija zajela tudi državljane ČSR, ki so živeli v Sloveniji. Moški, stari do 40 let, so dobili brzojavke z vpoklicom v vojaško službo. Ta vpoklic je resno prizadel tekstilne tovarne, saj so tako rekoč v trenutku ostale brez mojstrov in vodilnih delavcev. Posebno v Mariboru je bil položaj zaradi tega prav pereč. O tem je obširno poročala *Delavska politika*: »26. septembra ob deveti uri zvečer so se z vlakom proti Zagrebu in Beogradu iz Maribora odpeljali češkoslovaški državljani, vojni obvezniki, stari do 40 let, ki so bili vpoklicani. Potujejo preko Romunije. Med vpoklicanimi je vladalo navdušeno razpoloženje, dasi ni manjkalo solza ob slovesu. Po tovarnah so bili vpoklicani mojstri in številni nameščenci. Njih odhod se po mariborskih tekstilnih tovarnah precej pozna. Pri tvrdki Thoma se je število mojstrov tako skrčilo, da od preostalih zdaj zahtevajo delo v dveh izmenah ... Po gostilnah in javnih lokalih se pojavljajo ovacije za Češkoslovaško, katerim se pridružuje publika skoraj brez izjeme.«⁵⁸

Toda izjeme so ob vsem navdušenju bile. Kakih 70 vpoklicanih državljanov ČSR, po narodnosti Sudetskih Nemcev, se je v Mariboru priglasilo na policiji in uradno izjavilo, da se

⁵⁴ ARS. Društva. Jugoslovansko-češkoslovaška liga. fasc. 2. Izvršni odbor lige Dravske banovine – prejeti dopisi. Protokol Osrednjega odbora v Pragi z dne 29. aprila 1938 (Praški odbor je takrat zelo široko razpravljal o akcijah v Sloveniji).

⁵⁵ Deák Ladislav: Oglas Mnichova v Slovinsku. Slovansky přehled, št. 1, 1964, str. 5–7.

⁵⁶ Prav tam.

⁵⁷ ARS. Društva. Jugoslovansko-češkoslovaška liga. fasc. 1. Prispeli dopisi. Dopis prof. Stanka Raića dr. Staretu z dne 14. 8. 1938.

⁵⁸ Delavska politika, 29. septembra 1938, str. 3.

Velespoštovani gospod predsednik !

Pod utisom sedanjih dogodkov v naši domovini in ob priliki Liginega občnega zbora čuti odbor Češkega kluba v Mariboru globoko dolžnost izraziti Vam in vsem članom Lige iskreno čutečo zahvalo za vso, skozi celo vrsto let izvršeno delo posebno pa, za izredno učinkovito javno delovanje potom predavanj v zadnjih mesecih.

Vso to sočustvovanje nas privaja do prepričanja, da ono staro bratsko prijateljstvo žije vedno naprej. Nikdar ne pozabimo teh, katerim ni so zapustili češkoslovaški narod v najtežji dobi.

Prosimo, sprejmite naše iskrene bratske pozdrave.

Maribor, 7.6.38.

Dopis dr. Egonu Staretu (ARS. Društva. JČ liga, fasc. 2, Izvršilni odbor lig Dravske banovine, Prejeti dopisi)

mobilizaciji ne nameravajo odzvati. Delavska politika se je ob tem spraševala, kakšen bo poslej pravni položaj teh dezertarjev in kako bo morebitna podpora takim ljudem vplivala na odnose med jugoslovansko in češkoslovaško vlado.⁵⁹ Proti njim oblast ni ukrepala, pač pa je skušala omejiti viharne manifestacije ob odhodu češkoslovaških vojnih obveznikov, ki niso bile le v Mariboru, ampak tudi v Ljubljani, Ptuj, Kranju in na Jesenicah. Na železniških postajah so se ob njihovem odhodu zbrale množice ljudi, ki so vzklikali gesla proti vladni politiki, proti Nemčiji, za demokracijo, posebno aktualno pa je bilo spet geslo »Zvestoba za zvestobo!«. Na Jesenicah so na pobudo *Jugoslovansko-češkoslovaške lige* ljudje dva dni v javnosti množično v gumbnicah nosili češkoslovaško trobojnico. Teh akcij so se udeležili množično ljudje vseh slojev in strankarske pripadnosti.⁶⁰ Banska uprava je takoj ukrepala in izdala posebno navodilo proti takim »izgredom«. Izvedene so bile številne aretacije, prepovedano je bilo vsakršno zbiranje na ulicah, šolske oblasti pa so učencem in dijakom prepovedale, da bi se zadrževali na ulicah po sedmi uri zvečer.⁶¹ Ljudje so se zbirali po kavarnah in nestrpno čakali na češkoslovaške časopise, ki pa so prihajali z vse večjo zamudo.

⁵⁹ Delavska politika, 1. oktobra 1938, str. 3 (Pravni položaj dezertarjev).

⁶⁰ Delavska politika, 1. oktobra 1938, str. 3 in 6. oktobra 1938, str. 3.

⁶¹ Nedog Alenka: Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji. Ljubljana, 1978, str. 110.

1. oktobra 1938 so nemške čete zasedle mejna področja Češkoslovaške. Jugoslavija na to razkosavanje ni reagirala – po paktu *Male antante* ji niti ni bilo treba, ker ni šlo za madžarski napad. Po Münchenskem sporazumu je postala represija oblasti tako huda, da množične javne manifestacije za Češkoslovaško niso bile več mogoče. Zato pa se je v Sloveniji silovito povečalo zanimanje za vse, kar je bilo češkega. Od jeseni 1938 do marca 1939 se je zvrstila cela vrsta kulturnih prireditev s češkoslovaškim obeležjem, ki so imele izrazito političen naboj. Tečaji češkega jezika so postali množični in udeležba na njih je bila neke vrste demonstracija. Stekla je tudi akcija za ustanovitev številnih novih podružnic *Jugoslovansko-češkoslovaške lige* po Sloveniji, ki pa je bila ustavljena s posebno prepovedjo notranjega ministra. Vodilnim članom lige je bilo dano na znanje, da poslej smatrajo njihovo dejavnost za politično in državi nevarno. Mnogi so imeli zaradi ligine dejavnosti težave s policijo. Vsa pisma, namenjena na Češkoslovaško, je bilo treba na pošto oddajati odprta, pošta iz ČSR je prihajala odprta in cenzurirana, časopisi so prihajali z veliko zamudo ali pa celo sploh ne.⁶² V Slovenijo se je zateklo tudi nekaj beguncev iz predelov ČSR, ki so jih že zasedli Nemci. Zanje so *Jugoslovansko-češkoslovaške lige*, češka društva in *Sokol* izvedli posebne nabiralne akcije.⁶³ Vrstila so se razna predavanja o češki kulturi, zgodovini, turistik in podobnih temah, ki so bila vsa zelo množično obiskana, organizirala pa so jih razna društva, *Jugoslovansko-češkoslovaške lige*, *Sokol*, pa tudi drugi, od akademskih društev do *Vzajemnosti*.

28. oktober 1938 (dvajseto obletnico češkoslovaške države) je Ljubljana proslavila nadvse slovesno: v Operi so uprizorili premiero češke opere *Hubička*, v filharmonični dvorani pa je *Jugoslovansko-češkoslovaška liga* organizirala svečano akademijo. Ker je šlo za kulturno prireditev, je oblast ni mogla prepovedati. Kinematografi po Ljubljani so ta dan vrteli samo češke filme. Podobno je bilo tudi v drugih mestih po Sloveniji. Številne akcije so nastajale tako rekoč spontano, izražale so neko splošno javno mnenje. Toda vse te dejavnosti, ki so v sebi nedvomno nosile precejšen naboj, se niso razvile v večji izbruh, kajti represija je bila prevelika. Ob vseh dejanjih podpore ČSR je bilo tudi nekaj nasprotnih akcij, ki pa v javnosti – razen zgražanja – niso vzbudile večje pozornosti. Taka je bila recimo trosilna akcija fašističnega Zbora na Gorenjskem v začetku oktobra 1938. Trosili so letake, v katerih so blatili zahodne sile in ČSR.⁶⁴

Nemška zasedba Češkoslovaške marca 1939 je bila velik pretres za vso slovensko javnost, čeprav je seveda ves čas od jeseni 1938 že visela v zraku. Bila je neposredni povod, da so se študentje na ljubljanski univerzi strnili v *Narodni akademski blok*, v katerem je bilo osem društev različne politične usmeritve. Toda tudi zdaj sloga ni trajala dolgo: že 5. maja so izstopila katoliška društva. 18. marca 1939 so na univerzi sklicali veliko narodnoobrambno manifestacijo pod geslom »Branili bomo Jugoslavijo!« V duhu te manifestacije, ki se je navezovala tudi na usodo Češkoslovaške, je takrat izšla cela številka *Naše misli*. Toda to je bil tudi že začetek razpada takšne frontne organizacije študentske mladine. Na omenjeno številko *Naše misli* in na manifestacijo samo je takoj ostro reagirala *Straža v viharju*. Masaryku in Čehom so očitali predvsem dvojne: egoizem in sodelovanje s SZ. Spor se je nato še poglobljal in naposled je to pripeljalo do razpada *Narodnega akademskega bloka*.⁶⁵

S padcem ČSR se je končalo obdobje, v katerem so bile še žive politične ideje s *Slovenskih dni* v Ljubljani 1918.

Poleg meddržavnih odnosov in političnih stikov na nadstrankarski ravni je treba na kratko označiti še odnose posameznih političnih organizacij na Slovenskem do ČSR. To področje bi bilo podrobneje šele treba raziskati, kar bo zahtevna naloga, kajti gradivo je

⁶² Delavska politika, 8. oktobra 1938 str. 3.

⁶³ Vročni zprava Československé obce v Ljubljani za rok 1938 v »Jubilejni fond za obrambo države« so ljubljanski Čehi zbrali skoraj 45.000 din, ki so jih v kronah nakazali v Prago. Poleg tega so zbirali še denar za begunce.

Gorenjec, 12. novembra 1938 (Na pomoč češkoslovaškim beguncem).

⁶⁴ Delavska politika, 6. oktobra 1938, str. 3.

⁶⁵ Naša misel, 23. marca 1938

Kremenšek Slavko: Slovensko študentsko gibanje 1919–1941. Ljubljana, 1972

Zanimivo je, da v publikaciji Narodni front i komunisti. Jugoslavija, Čehoslovaška, Poljska. 1938–41, Beograd, Praga, Varšava 1968 ni zaslediti niti omenbe medsebojnih vplivov med temi deželami, čeprav je jasno, da so češko-slovaška kriza in odmevi nanjo prispevali k nastajanju klime, v kateri je nastajala široka ljudska fronta.

močno raztreseno. Dejstvo pa je, da so bile tako ali drugače vse politične organizacije na Slovenskem v obravnavanem obdobju povezane s Češkoslovaško.

O *Sokolih* je bilo že povedano, da so bili pod neposrednim vplivom češkega *Sokola* in tudi »realizma«. Po 1929, ko je *Sokol* v Jugoslaviji postal »državen«, je del slovenskih *Sokolov* s to tradicijo nadaljeval, kar je privedlo do notranjega razcepa v tej organizaciji.⁶⁶

Klerikalni odgovor na nastanek sokolstva je bila ustanovitev *Orla* na Slovenskem. Tudi *Orli* so imeli kar tesne stike s Čehi in Slovaki, le da so v tem primeru češkoslovaški katoličani posnemali zamisli slovenskih. Prvič so se slovenski *Orli* s češkimi povezali že 1910, torej pet let po svojem nastanku.

Odnos slovenskih klerikalcev do Češkoslovaške je bil precej drugačen kot odnos liberalnega meščanstva in socialdemokratov. Predvsem so odločno zavračali masarykovstvo, še zlasti seveda Masarykov odnos do katoličanstva in cerkve. Prav klerikalci so bili prvi, ki so opazili, kako velik vpliv ima na slovenske študente na čeških univerzah Masaryk in so ta vpliv ocenili kot skrajno škodljiv. Specifičen je bil tudi odnos klerikalcev do nacionalne problematike. Kot jim je bil v prvih letih po prvi svetovni vojni neprijeten jugoslovanski unitarizem, so zavračali tudi pojem »čehoslovaštvo« in so dosledno govorili o Čehih in Slovaki, tudi po letu 1926, ko je v ČSR izšel zakon o čehoslovaščini kot uradnem jeziku. V katoliških krogih je bilo tudi več pobud za stike s Slovaki, ki so bili sicer v senci stikov s Čehi. V *Jugoslovansko-češkoslovaških ligah* niso klerikalci nikoli igrali vidnejše vloge, čeprav do zaostritve 1937 niso nastopali proti njenemu delovanju.

Liberalni vodja Albert Kramer je konec 1938 obiskal nemškega veleposlanika Heerena in mu zagotovil, da v primeru zmage opozicije na volitvah ne bo nato prišlo do nobene spremembe vladne politike do Češkoslovaške.

Pravica in *Delavska pravica* sta kot lista krščanskih socialistov posvečala nekaj pozornosti Češkoslovaški in Masaryku – hvalila sta recimo Masarykovo demokratičnost, doslednost in češkoslovaško socialno politiko, vendar še zdaleč ne s tako brezpogojno naklonjenostjo kot socialnodemokratska *Delavska politika*. V *Delavski politiki* je izrazito prihajala do izraza masarykovska dediščina, ki je v veliki meri odločilno vplivala na del slovenskih socialistov med obema vojnama, zlasti izobražencev, in ki se je že pred prvo vojno izoblikovala v krogih revije *Naši zapiski*. Ta revija se je 1921 sicer ločila od slovenske socialne demokracije, ki pa ji je še vedno ostal pečat idej »realizma«. Momčilo Zečević je ta vpliv ocenil kot zelo močan v vsem obdobju med svetovnima vojnama: »ta struja je imela pomemben politično vpliv ... Mnoge druge skupine niso imele takega vpliva na družbenopolitično življenje slovenskega naroda!«⁶⁷ Šlo je za nekaj političnih izhodišč, ki so bila skupna ljudem, ki so se šli med socialiste, pa tudi k drugim skupinam (recimo krščanskim socialistom) ali pa so bili politično neopredeljeni (»frajgajsti«): odklanjanje marksističnega nauka o razrednem boju, poudarjanje socialne politike, etike in izobraževanja. Dušan Kermauner je v komentarjih k Prepeluhovim *Pripombam* ugotovil, da je bila ta masarykovska smer v našem socialističnem gibanju pravzaprav prevladujoča.⁶⁸

Tudi ta prežetost z idejami, katerih utelešenje naj bi bila Češkoslovaška republika, je pripomogla k tako zelo množičnemu odzivu na češkoslovaško krizo v letih 1937–1939 na Slovenskem. Tako se je recimo obisk češkoslovaškega socialdemokratskega poslanca Karla Brožika v Mariboru, Celju in Trbovljah 1937 sprevrgel v vrsto manifestacij za ČSR, v katerih je sodelovalo predvsem delavstvo.⁶⁹ *Zarja* in *Vzajemnost* sta organizirali v kriznih letih celo vrsto predavanj in prireditev o in za ČSR, ob Masarykovi smrti so se vrstile komemorativne slovesnosti ... V tem obdobju so se socialisti močno približali delovanju *Jugoslovansko-*

⁶⁶ Stepišnik Drago: *Telovadba na Slovenskem*. Ljubljana, 1974

Pivko Ljudevit: *Sokolstvo I. Češkoslovaško sokolstvo 1862–1922*. Maribor, 1923

⁶⁷ Zečević Momčilo: *Na zgodovinski prelomnici*. Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918–1929. I. Maribor, 1986, str. 35.

⁶⁸ Prepeluh Albin: *Pripombe k naši prevratni dobi*. Ljubljana, 1938. Dušan Kermauner: *Albin Prepeluh-Abditus*, Njegov idejni razvoj in delo.

⁶⁹ *Delavska politika* 28. aprila 1937, str. 3 (Manifestacije češkoslovaško-jugoslovanske socialistične vzajemnosti).

češkoslovanskih lig v Sloveniji, katere akcije pa so bile celo skupne, posebno na Štajerskem.⁷⁰ Med najbolj dejavnimi politiki v tej smeri je bil mariborski advokat dr. Avgust Reisman. 1915 je končal pravo v Pragi, kjer je bil Masarykov študent. Bil je navdušen za Masarykove nauke. Po vojni je prva leta deloval v SDS, vendar je izstopil, 1927 pa se je pridružil socialistom. Bil je tudi med pobudniki ustanovitve *Jugoslovansko-češkoslovaške lige* v Mariboru.⁷¹

Tesne stike s ČSR je imela tudi KP. Ko je bilo njeno delovanje v Jugoslaviji prepovedano, so mnogi njeni člani in funkcionarji daljši ali krajši čas bivali na Češkoslovaškem in so tam tudi politično delovali. Pri osrednjem sekretariatu KSČ je delovala posebna komisija (vodila sta jo Hrušká in Vodičká), ki je tem ljudem preskrbela dokumente, nastanitev, službo in podobno. Dokumente, ki so jih izdelali na Češkem, so uporabljali tudi jugoslovanski komunisti, ki so delovali drugje v inozemstvu. V Pragi so natisnili mnogo letakov in drugega propagandnega materiala, kar je vse po ilegalnih poteh prihajalo tudi v Slovenijo.⁷² Kurirske zveze, prevozi in skladiščenje tega gradiva je bila zelo zahtevna naloga, posebno okoli leta 1934, ko je ta dejavnost dosegla vrhunec.⁷³

Med slovenskimi komunisti, ki so nekaj časa delovali v Pragi, je bil tudi Boris Kidrič, 1935 pa tudi Ivan Maček. Skupaj z njim je v Prago prišla tudi Kidričeva žena Zdenka, ki se tega takole spominja: »... Na Češko sva šla ilegalno ... Ilegalnih prehodnikov čez mejo nas je bilo vseh skupaj kakih deset, med njimi še ena Slovenka. Sprejel nas je vodič in ravnati smo se morali natanko po njegovih navodilih. Znašli smo se v nekem češkem mestu, mislim da v Brnu, nato smo se odpeljali naprej do Prage, kjer smo imeli javko. Tam sem si morala prebarvati lase in dobila sem ponorejen potni list.«⁷⁴ Nekaj let je v Pragi delovalo tudi vodstvo SKOJ v inozemstvu. Njegovo delovanje je kril klub *Matija Gubec*, kajti tuji državljani s ČSR niso smeli javno politično delovati.

Pod vplivom idej, ki so jih prinesli iz ČSR, so bili tudi ustanovitelji *Zveze društev kmečkih fantov in deklet*. Ta organizacija kmečke mladine je bila v najtesnejši zvezi s sorodnimi organizacijami v ČSR, pod vplivom katerih je tudi nastala. 1923 so se iz Prage vrnili visokošolci Stanko Tomšič, Milan Crvenka in Jole Karadžole, že pred tem pa Trček in Marinko. 10. maja 1923 je bil nato v Ljubljani ustanovljen *Akademski agrarni klub Njiva*. Med pobudniki za ustanovitev ZKFD je bil tudi dr. Riko Fux, ki je sicer deloval v samostojni kmečki stranki, hkrati pa je bil zelo dejaven član *Jugoslovansko-češkoslovaške lige*. Decembra 1924, ko je bila ustanovljena *Zveza društev kmečkih fantov in deklet*, je že obstajala vrsta krajevnih društev.⁷⁵ Kot zelo aktiven član je v ZKFD deloval tudi Janže Novak, 1927–1930 podpredsednik, ki se je 1919 z vso vnemo udeleževal v *Akademskem društvu Jugoslavija* v Pragi, bil pa je tudi soavtor resolucije tega društva, o kateri bo govora nekoliko kasneje in ki je bila namenjena politični javnosti v Sloveniji.⁷⁶ 1932 je Novak postal celo podpredsednik *Zveze slovanske agrarne mladine* (t.i. »zelene mlade internacionale«) ZKFD je sodelovala s češkoslovaškimi agrarnimi organizacijami pri izmenjavi študentov, študentskih praks in pri podobnih čisto praktičnih vprašanjih, medsebojni vplivi pa so bili tudi na idejnem področju stalni.⁷⁷

Na politično dogajanje v Sloveniji so vplivale (pravzaprav so bolj želeli vplivati) tudi organizacije jugoslovanskih in slovenskih študentov na Češkoslovaškem, o katerih je govora v posebnem poglavju. Na tem mestu pa je treba spregovoriti o delovanju *Akadskega društva Jugoslavija* v Pragi leta 1919 in *Akadskega društva Slovenija* v Pragi 1938. Obakrat

⁷⁰ Glej članke v Delavski politiki 1937 in 1938.

⁷¹ Delavska politika, 29. avgusta 1939, str. 2 (Dr. Avgust Reisman, 50 letnik).

⁷² Amort Čestomír: Československo-jugoslovánská bojová družba v dokumentech. Slovansky přehled 1965, št. 1, str. 34–42.

⁷³ Kraigher Sergej: Doplnila in popravki razgovora z dne 3. 8. 1959. ARS, dislocirana enota 2 (nekadaj arhiv IZDG), Predvojni spominki, K IV. f.

⁷⁴ Kidrič Zdenka: Po ilegalnem kanalu v SZ. ARS, dislocirana enota 2 (nekadaj arhiv IZDG), Predvojni spomini, K I. 6č.

⁷⁵ Tomšič Stanko: Iz spominov na naš začetek. Gruda, XI, 1934, št. 7, str. 222–226.

⁷⁶ Gerželj France: Prvo desetletje borbe. Gruda, XI, 1934, št. 7, str. 244.

⁷⁷ ARS, dislocirana enota 2 (nekadaj arhiv IZDG), ZKFD, fasc. 1, Zapisniška knjiga; fasc. 5, Korespondenca Ivana Kronovška; fasc. 1, mapa IV, dopisi.

je šlo za izrazito politično dejavnost ob sicer kulturno in socialno obarvani dejavnosti študentskih društev, obakrat pa se je to zgodilo v prelomnih zgodovinskih okoliščinah za Slovence.

Jugoslavija, mesečnik napredne akademske mladine v Pragi, je v prvi številki aprila 1919 objavila posebno resolucijo z naslovom: »Celokupna jugoslovanska akademska omladina v Pragi – svojemu narodu«. Resolucija je bila sprejeta na posebnem shodu praške *Jugoslavije* 17. marca 1919, podpisalo pa jo je 485 članov tega študentskega društva. Uvod v resolucijo in komentar je bil objavljen v slovenskem, vsebina pa v srbohrvaškem jeziku.

»Vesti, ki so razburile celo domovino, so dale pobudo tudi nam, da kriknemo in damo končno duška svojim dušam, v katere se je kradlo dan za dnem večje razočaranje nad pariško konferenco in nad našo neslogo celo v očeh sovražnikov.« V nadaljevanju sledi cela resolucija, ki ima dva dela. Prvi je bil namenjen študentom in državljanom vseh držav antante in je vseboval protest proti upoštevanju londonskega sporazuma na pariški mirovni konferenci. Po kurirju so ta protest kot poseben dokument poslali v Pariz delegatom mirovne konference. Drugi del pa je bil namenjen narodom Jugoslavije, njegova vsebina pa je bila skrajno unitaristična:

»Narode! Pamti, da si Jugoslaven, sečaj se, da Te je rodila jedna majka, koja Ti je udahnula jednu dušo, znaj, da je samo tudje ropstvo htelo da učini od jedne Tvoje duše tri, da Te lakše podjarmi, da lakše bude Tvoj gospodar.

Narode! Svi, koji Ti danas propovedaju o trim dušama, svi oni, koji Ti kažu da sreću ne tražiš u jugoslavenstvu, svi su oni Tvoji dušmani! Priklinjemo sve federaliste, sve separatiste, jer nam samo jedinstvenost može osigurati narodnu individualnost, samo nam ona može omogućiti usavršavanje naše jugoslavenske kulture! ...«⁷⁸

Med glavnimi avtorji te resolucije je bil urednik lista *Jugoslavija* Janže Novak. Avtorji so želeli dati resoluciji mednarodnen pomen (delegaciji na pariški konferenci so dali polno močje pri uporabi resolucije) in čim večjo publiciteto v domovini. Dostavili so jo vsem večjim časopisom. Toda večjega odmeva ni imela, bila je le eden od apelov proti notranjim sporom v Jugoslaviji. Praška *Jugoslavija* se je sčasoma izvila iz skrajnega unitarizma, v društvu so počasi prevladali levičarji in po 1936 so v njem zelo demokratično reševali nacionalna vprašanja. Takrat je bilo v društvu precej skojevcev in komunistov, nekateri pa so bili tudi člani KPC (npr. Vejvoda). V društvu so polnopravno vlogo dobili tudi Makedonci – o tem takrat v Jugoslaviji ni bilo še niti govora. V začetku leta 1937 je društvo v Krkonoših organiziralo smučarski tečaj, ki pa je bil le pretveza za dogovor o odhodu v Španijo. Tja je odšlo med prostovoljce republikanske armade več članov društva *Jugoslavija*, med drugimi tudi eden vodilnih članov iz Slovenije Rudolf Janhuba.⁷⁹

Konec marca 1938 je bilo v Pragi ustanovljeno *Akademsko društvo Slovenija*. Za razliko od drugih društev slovenskih in jugoslovanskih študentov v ČSR je to nastalo iz popolnoma političnih razlogov in s čisto političnim programom. V ustanovni resoluciji so ugotovili, da so razmere za oba naroda, za Čehoslovake in Slovence, izjemno nevarne. Praška *Slovenija* je bila sestavljena iz študentov vseh svetovnih nazorov in političnih usmeritev, Slovence v domovini pa so pozvali, naj sledijo njihovem zgledu ter se ne glede na strankarske in svetovnonazorske razlike združijo proti naraščajoči fašistični in nacistični nevarnosti. Na ustanovnem sestanku praške *Slovenije* je bila soglasno sprejeta resolucija z naslovom »Slovenci, združite se!«, ki je bila namenjena rojakom v Jugoslaviji. Objavilo jo je več listov v Sloveniji, med njimi 1515, *Dejanje* in *Delavska pravica* (Iz *Delavske pravice* je tudi verzija resolucije, ki je vključena v **prilogi 4**). Spet gre za poziv ljudem v domovini v kriznem političnem trenutku, kakor pri resoluciji *Jugoslavije* iz 1919, le da so bili vsebinski temelji tokrat čisto drugačni.

⁷⁸ *Jugoslavija*. Mesečnik napredne akademične mladine u Pragu, št. 1, april 1919. Resolucija celokupne jugoslovanske akademične omladine u Pragu.

⁷⁹ Zapisnik razgovora s Franom Žižkom z dne 12. marca 1986. Žižek je bil po odhodu nekaterih članov vodstva društva v Španijo izvojen za predsednika praške *Slovenije*.

Naši Španci. Zbornik. Ljubljana. 1978.

Seznam prostovoljcev španske republikanske vojske s slovenskega ozemlja navaja poleg Janhuba, ki je prišel v Španijo 29. 1. 1937 še tri borce, ki so tja prišli z ozemlja ČSR: Bastiančiča, Breskvarja in Hvaliča.

Na Češkoslovaškem je bila nevarnost nemškega nacizma zelo očitna in praški študenti so jo živo doživljali. Posrečilo se je premagati strankarska nasprotja med študenti in tako je Slovenija delovala enotno, na demokratičnih načelih. Odbor Slovenije so sestavljali: predsednik Mirko Doberšek, podpredsednik Anton Žigante, tajnik Vlado Žakelj, blagajničarka Božena Ravnihar, Fran Žižek kot kulturni referent, Silvo Dvornik kot zapisnikar, Stane Jurčič kot arhivar in Dragotin Cvetko, Andrej Župančič ter Vilko Kovač kot odborniki. V ustanovni izjavi so zapisali, da želijo biti dediči dunajske Slovenije iz 1848 in v svoj program so zapisali tudi cilj – *Zedinjeno Slovenijo*. Opozorili so, da so narodnostna in socialna vprašanja neločljivo povezana. Osrednja točka resolucije pa je poziv, naj Slovenci opustijo strankarske spopade in se »na demokratični osnovi strnejo v mogočno vrsto slovenskega ljudstva«. Člani Slovenije so tudi podpisali kolektivno izjavo, da so se pripravljene za svobodo Češkoslovaške tudi boriti kot prostovoljci.⁸⁰ Do tega ni prišlo, ker so se ob koncu študijskega leta slovenski študentje vrnili v domovino.

Naposled je treba omeniti še politično delovanje Čehoslovakov, ki so živeli v Sloveniji. To delovanje pa je zelo težko opredeliti. Češke manjšinske organizacije v Sloveniji (*Češko-slovenska obec*, *Česka Beseda in Český klub*) so se držali načela politične nevtralnosti. Ob volitvah v oblastne skupščine 1927 se je pojavil *Československý národní volební výbor* (češkoslovaški narodni volilni odbor), ki je pozival Čehoslovake, naj glasujejo za Napredni blok (SDS in NSS),⁸¹ vendar je bil to tudi edini pojav take vrste, ki sem ga ugotovila v obravnavanem obdobju, da bi namreč želel kdo uporabiti češkoslovaško narodnostno pripadnost za zbiranje volilnih glasov.

Verjetno je težko govoriti o kakih skupnih političnih ciljih in težnjah Čehoslovakov na Slovenskem – bili so pač odvisni od socialnega položaja posameznika, od okolja in še marsičesa. Med izobraženci je imelo velik vpliv masarykovstvo. V domovih Ljubljanskih Čehov je bila Masarykova slika zelo pogost, če že ne kar obvezen del inventarja. Vsekakor je res, da so se številni mojstri in vodilni delavci v podjetjih s češkim kapitalom izkazali nasproti domačim delavcem kot reakcionarni. *Delavska pravica* je o njih takole pisala: »... Še eno je, kar nas boli: tujci, ki uživajo gostoljubje naše dežele in jedo naš kruh, so navadno najhujši priganjači naših ljudi. S svojim obnašanjem ponižujejo našo čast in se sploh obnašajo kakor gospodariji v kaki koloniji. Naj omenimo le številne Čehi v naši tekstilni industriji, ki bi lahko samo koristili ugledu ČSR med našim delovnim ljudstvom – toda s svojim početjem le prevečkrat vzbujajo sovraštvo do sebe in razumljivo tudi nerazpoloženje do svoje domovine.«⁸²

⁸⁰ Zapisnik razgovora s Franom Žižkom z dne 12. marca 1986

Kremenšek Slavko: Slovensko študentsko gibanje 1919–1941, Ljubljana, 1972, str. 300–301. Resolucija Slovenije v Delavski pravici 21. aprila 1938, ki je vključen tudi v prilogo naloge.

⁸¹ Jutro, 23. januarja 1927, str. 3.

⁸² Delavska pravica, 17. marca 1938, str. 1 (Tujci, ki jedo naš kruh).

(nadaljevanje sledi)

Priloga 1

(Jutro, št. 77, sobota, 3. IV. 1926, str. 3)

Vaclav Klofač
Predsednik češkoslovaškega senata

MI ČEHI IN SLOVENCİ

Ni bilo slovenskega naroda, ki bi ga pred vojno ne bil posečal, toda najraje sem zahajal k jugoslovenskim bratom. Od jubilejnih slavnosti na Šipki leta 1902. sem posečal tako rekoč vsako leto Bolgarsko in prav tako Srbijo, rad sem gledal v Bosno in Hercegovino, ko je obe te krasni pokrajini zastupljeval c.kr. okupacijski duh, bival sem na oddihu v Dalmaciji, ki me je očarala,

krasne trenutke sem ne enkrat prebil v Zagrebu, toda Ljubljana je bila moja druga Praga, tukaj sem bil kakor doma in na dni, ki sem jih prežil med Slovenci, imam najkrasnejše spomine, katere kali edinole nesreča, ki je zadela moje dobre prijatelje v Trstu, Gorici in Postojni.

Slovenci in mi Čehi smo imeli istega sovražnika in to nas je zblížalo intimneje, kot s katerimkoli drugim slovanskim narodom. Ramo ob rami smo se borili v dunajskem parlamentu in v skupnih delegacijah (zadnjikrat v Budimpešti leta 1914) in doletela me je nekolikrat čast, da sem sam tolmačil slovenske bolesi in upravičene tožbe. Tako po krvavem nastopu avstrijske vojske proti slovenskemu ljudstvu na ljubljanskih ulicah pri znanih septemberskih dogodkih leta 1908.

Vojne persekucije so nas še bolj zblížale, in slovenski in češki politiki so brzo spoznali, da se morajo združiti tudi v odporu proti Avstro-Ogrski in Habsburžanom. Češki narod je našel velike voditelje svoje narodne revolucije, a tudi Slovenci so si izbrali velike in sposobne voditelje. Na Dunaju smo imeli skupno vodstvo. Za to vodstvo je bilo treba izredne odločnosti in spretnosti. Bilo bi dobro, če bi se napisalo o zakulisju raznih dogodkov v letih 1917 in 1918 podrobna poročila. Iz njih bi jugoslovanska in češka javnost izvedela mnogo zanimivega in poučnega o naravnost idealni češko – jugoslovanski, zlasti pa še češko – slovenski vzajemnosti v najtežjih dobah našega naroda in o tem, da so bili v Pragi in v Ljubljani istega prepričanja, da se mora voditi boj proti Dunaju istočasno s češke in slovenske fronte in da mora eno revolucijo izpopolnjevati revolucija druga.

Za zgodovino bi bilo važno opisati tudi posvetovanja jugoslovenskih, poljskih in nekaterih čeških politikov, ki so se vršila še med vojno meseca avgusta leta 1918. prav tako kot konference v Pragi v maju 1918.

V borbi smo zmagali. Toda marsikaj je še ostalo, kar nam povzroča bolest. In mnogo bolesi in zlega so preživeli tudi Slovenci, a tudi danes še ni konec njih boli. Toda vendarle smo srečna generacija, zakaj po zmagoviti vojni Nemčije in Avstrije nam je grozila smrt, njihov poraz pa nam je dal možnosti življenja, spojil je nas v močne državne celote, ki same po sebi vzdržujejo v nas vero, da krivica, ki se je nam morda po vojni zgodila v tem ali onem pogledu, ne omenja definitivnega stanja in neizpremenljivega dejstva.

Toda kakor med svetovno vojno, tako si moramo zvesto stati bok ob boku tudi sedaj in vedno. Duh Locarna še ni duh Evrope in težki oblaki groze še z raznih strani. Srečen sem bil, da sem mogel sodelovati pri ustvarjanju Male antante in izkreno želim, da bi bila močan činitelj, predstavljajoč imponujočo silo, ki mora biti zaščita pravice in svobode, ko za moralne vrednote še vedno ni povsodi potrebnega smisla.

Mi Čehi in Slovenci smo se te vzajemnosti naučili v težki nemški šoli. Ne izpremenimo se in se ne moremo izpremeniti, ne moremo drug drugega zapustiti, ker bi s tem izdali sami sebe.

In zato je Ljubljana moja druga Praga, zato sem tudi danes med Slovenci kakor doma in zato ljubim slovenski del velikega jugoslovenskega naroda prav tako, kakor svoj lastni narod, narod nad vse dragi in ljubljani.

lastnoročni podpis V. Klofač

Priloga 2

Uradni komunike o Slovanskih dnevih

(ARS, fond Narodnega sveta v Ljubljani, Predsedstvo, fasc. 2, pripravljeno gradivo za Slovanske dneve v Ljubljani)

Komunikee:

Die in Laibach am 17. August 1918 tagende Konferenz, an der Polen, Čechoslovaken und Südslaven teilgenommen haben, hat sich mit allen kulturellen, politischen und wirtschaftlichen Problemen der Verwirklichung des Selbstbestimmungsrechtes der beteiligten Nationen und mit dem dauernden Verhältnisse dieser Nationen unter einander sowie zu den anderen Staaten befasst. Hierbei ist die volle Einmütigkeit aller Deligierten, sowohl in Frage der Prinzipien, als auch in Frage der gemeinsamen Taktik zwecks Erreichung des entgeltigen Zieles konstatiert worden.

Priloga 3

(Slovenec, 6. aprila 1919, str. 2)

SLOVENSKI JAVNOSTI

Že dalj časa prinašajo časopisi notice, v katerih dolže češko politiko, da zasleduje le sebično cilje in češki narod, da je izneveril se slovanski solidarnosti. Te notice so rodile že sad: v časnikih se kažejo že večji članki z izrazito protičeško tendenco in slovenska javnost, ki je imela pred petimi meseci za Čehle le besedo priznanja in ljubezni, kaže danes že sadove tega zastrupljanja.

Ta pojav je napotil nas Čehi, ki živimo v Sloveniji, da se obrnemo na slovensko javnost ter njej razložimo naziranje, čute in stališča češkega naroda.

Ni ga drugega naroda slovanskega, ki bi bil tako brezpogojno vdan misli slovenske vzajemnosti, kakor je češki. Od časa, ko smo se dvignili k lastnemu narodnemu življenju — bilo je to že v srednjem veku v husitski dobi — niti za trenutek nismo se izneverili tej misli in nismo se postavili v tuje službe proti kakemu slovanskemu narodu. Nikoli do te dobe ni vodila našega dejanja sebičnost, saj smo se borili in žrtvovali za ideale svobode in človeštva. V tej ponosni zavesti s smajo z nami primerjati edino Srbi! In kakor je bilo, tako je tudi sedaj in bode tudi v prihodnosti. Pri nas ni stranke, ki bi bila izključno češka in ob enem ne slovanska. Če so morda posamezniki takega mišljenja, so brez vsakega vpliva na javno mnenje in na potek češke politike. Vsi naši javni delavci brez izjeme, tudi ti, ki se jim med Slovenci podtika izdajstvo jugoslovanskih interesov, so slovanskega duha in ako se jim morejo očitati kake hibe, nikoli ne iznevere slovenske misli.

V prvi vrsti to velja predsedniku češke republike Masaryku. Mož, ki ga bo zgodovina postavila med najboljše sinove našega naroda, je tako vzvišen nad vsa sumničenja, da bi se zdelo odveč ga braniti. Toda žalibog begajo slovensko javnost ljudje, ki ne vedo, da je bil Masaryk duševni oče večine ustvariteljev hrvaško-srbske koalicije in ki so pozabili na njegovo odločno in požrtvovalno delovanje v Friedjungovem procesu.

Temu možu, ki se je po odsotnosti na povratku v domovino in k bolni soprogi ustavil že v Rimu za intervencijo v prid Jugoslovanov se danes podtika sovraštvo do jugoslovanskega ujedinjenja. Predsednik Masaryk je mož, v katerem so utelešeni najboljši znaki češkega človeka. Zato čuti vsak zaveden Čeh sumničenje njegovega političnega značaja kot osebno žalitev. In smo prepričani, da bi vsak v Sloveniji živeči Čeh prevzel brez obotavljanja osebno odgovornost za Masarykovo slovansko zvestobo.

Vesti o delovanju češke delegacije pri mirovni konferenci in o raznih izrekih posameznih čeških politikov se ne da kontrolirati. Ako je na teh vesteh sploh kaj resnice, sledi iz njih le, da naša delegacija in naša politika dvomijo v uresničljivost nekaterih jugoslovanskih zahtev v laško — jugoslovanskem sporu. Toda dvom o dosegljivosti še ni dvom o upravičenosti kakšne zahteve, še manj pa pomeni tak dvom sovraštvo do Jugoslovanov.

Niti kaka kritika, ki jo je izrekel ta ali oni politik o hibah Jugoslovanov bivše Avstrije, se ne sme kratkomalo smatrati kot izraz sovraštva. Vse te hibe, ki vplivajo še sedaj neugodno na potek mirovnih razprav, priznavajo Slovenci sami. Šele, ko bi znali vse okolnosti, pri katerih je bila taka, morda neoprtuna, kritika izrečena, bi smeli soditi na nje zmisel.

Mednarodni položaj Čehov je pač najugodnejši izmed vseh narodov bivše Avstrije. Toda niti to, niti notranji položaj ni brez velikih težkoč in nas sili na to, da vse svoje moči porabimo za to, da podpremo, zasiguramo in ojačamo svojo novo državo.

Slovensko javnost moti razmerje med laškim in češkim narodom. Lahki spadajo k antanti, kamor spadajo tudi Čehi — javno od preteklega leta, duhovno od pričetka vojne. Skupno smo se borili proti skupnemu sovražniku. Največji del naše izvenavstrijske vojske, ki jo imamo sedaj doma, je bil organiziran in opremljen na Laškem. Kot del laške armade je imela ta legija subalterne častnike Čehi; višji so bili Lah in vrhovni poveljnik je bil general Piccone. Koj po končani vojni se je vrnila legija v domovino, kakor umevno tudi z višjimi častniki in svojim vrhovnim poveljnikom, ki je bil nje organizator. Te čete so zdaj del češko — slovaške vojske, so izvrstno opremljene in oborožene. To je priskrbel laška vlada, ki jih je na njih povratku v domovino preskrbel z živežem, česar izstradana Češka ne bi bila premogla. Po zaslugi njih organizatorja so čete izvrstno izvežbane in disciplinirane. Ali naj država sedaj zapodi one častnike le zato, ker so laške narodnosti in naj desorganizira one čete?

Češki narod nima povoda za sovraštvo do italijanskega naroda. Toda navzlic prijateljskim odnosom napram njega ni slep za imperialistične težnje, ki obvladujejo sedaj odločujoče kroge na Laškem. O tem bi se slovenska javnost lahko prepričala, ako bi zvedela za vse manifestacije in simpatije za Jugoslovane, ki jih objavljajo češki listi.

V najnovejši dobi pričakujejo Jugoslovani pomoč za svoje težnje od dogodkov, ki se pripravljajo v Italiji. Zdi se, da so te nade upravičene. Ali močno bi se varali, ako bi pričakovali pomoč le od tega, da bo sosedova hiša gorela. Tak položaj bi prinesel le oslabljenje nasprotnika, nikakor pa ne pozitivne podpore jugoslovanski pravični stvari. Sigurno bo, ako se računa na čut narodne pravičnosti teh slojev, ki hočejo uveljaviti onstran meje svojo voljo. Ti sloji so pa tudi del

italijanskega naroda, čutijo italijansko, ne pa tudi imperialistično. Kako naj računamo na njih pravičnost, ako med tem vzplamti med Slovenci sovražstvo do vsega, kar je laškega? Ne kaže torej netiti takega sovražstva do celega italijanskega naroda, ako so upravičeni upi, da je velik del tega naroda dostopen pravičnemu naziranju na jugoslovanske težnje.

Poleg nezaupanja in sovražstva goji se v slovenski javnosti nekaj skepticizem do idealov, o katerih smo verjeli, da se zanje bori vsa antanta. Je pač žalostno razočaranje, ako vidimo da so možje, ki so imeli med vojno polna usta teh idealov, jih zdaj zapustili. Iz tega pa se ne sme sklepati, da so jih zapustili tudi oni, ki so zanje umirali v strelskih jarkih. Nič ne bi bilo tako pogubnega kakor zanikanje idealizma v mednarodnih odnošajih. Tudi v javnem in zasebnem življenju ga potrebujemo.

Vsak izmed nas je dobil med vojno kako moralno rano, škoda, ki jo je pri tem utrpela človeška družba, je brez dvoma večja kot vsa gmotna škoda, ki jo je povzročila vojna. ako naj se ne razsuje človeška družba, moramo se vse moralno zdraviti, posamezniki kakor narodi. K temu pa potrebujemo vero v ideale, ne cinizma; zaupanja, ne sumničenj; ljubezni, ne sovražstva; le s tem se dvigamo iz bede, zacelimo rane in si zgradimo boljšo bodočnost.

Bratski odnošaji med Čehi in Jugoslovani so za oba naroda zelo važni. Njih prelom bi bil nesreča za oba naroda, morda v tej kritični dobi za Jugoslovane večja, kakor za Čeha. Zato rotimo slovensko javnost, da se ne pusti begati po vesteh, ki se širijo gotovo le v sovražnem interesu. Vabimo vse Slovence, ki se zanimajo za življenje in stremeljenja češkega naroda v svojo sredo, kjer bodo sprejeti z bratsko ljubeznijo in dobe vselej točnih pojasnil in informacij. Iz tega medsebojnega spoznavanja more vzkliti trdna bratska ljubezen. Zato tudi upamo, da ostane vse protičesko ščuvanje brez vpliva na slovensko javnost. Med vojno je imelo slovensko ljudstvo priliko spoznati razne narode, med njimi tudi Čeha. Bili so to sinovi vseh slojev našega naroda. Dobrodošli pač niso bili, saj tudi vojna ni bila dobrodošla. Toda vzlic temu smo uverjeni, da so ostavili ti možje v spominu slovenskega ljudstva le dobre vtise in da je spoznalo to ljudstvo Čeha kot resen in pošten narod.

Smatrali smo za svojo dolžnost, da to povemo slovenski javnosti kot sinovi tega najsi malega, toda ponosnega naroda.

V Ljubljani, 3. aprila 1919

Za društvo Česká obec v Ljubljani: predsednik Ružička, Hilbert, Otáhal, Čermák, Kasal, Hejnik, Ballon.

Priloga 4

RESOLUCIJA PRAŠKE SLOVENIJE (Delavska pravica, aprila 1938)

Na pomlad narodov leta 1848. so napredni slovenski študentje na Dunaju osnovali društvo »Zedinjeno Slovenijo« z namenom, buditi narodno zavest in braniti slovenske pravice pred tujci. Danes, čez 90 let, smo se zbrali slovenski dijaki v Pragi na ustanovni sestanek društva »Slovenije«, katerega smatramo za nujno nadaljevanje nekdanje »Zedinjene Slovenije«, kajti današnje razmere in težnje slovenskega naroda so v marsičem podobne revolucijskim letom okrog leta 1848.

Ker vidimo v tujini svetoven in domač politični položaj mnogo ostreje in objektivneje kot morda vi v domovini, smo se zato strnili ne glede na versko in politično opredelitev v eno vrsto, pripravljeni žrtvovati vse svoje sile v slovenske kulturne, socialne in narodno obrambne namene.

Poleg tega smo si nadeli nalogo seznanjati demokratsko češkoslovaško javnost z našo kulturo in jo zainteresirati za slovenske razmere. Nočemo, da bi prijateljstvo obeh narodov bilo le kos papirnate pogodbe. Danes je usoda Slovencev, Čehov in Slovakov ne le podobna, temveč tesno povezana.

Da pa bomo mogli svojo nalogo povoljno in objektivno vršiti, vas pozivamo, da nam v tem čim bolj pomagate. Hočemo biti glasniki slovenskega naroda in ne inteligenčni izkoreninjenjenci. In to bomo lahko le tedaj, če bomo vsi zadosti poučeni o temeljnih vprašanjih našega delovnega ljudstva. Kajti narodnostno kulturna in socialna vprašanja se ne dajo ločiti.

Mi v Pragi smo z združitvijo storili prvi korak k splošni narodni koncentraciji, ki je v današnjih grozečih časih nujnost. Hočemo vam biti zgled. Pozivamo vas, da tudi vi končate medsebojne ozkosrčne politične spore, da se združite na demokratični osnovi v mogočno vrsto slovenskega ljudstva. Tek zgodovine nas ne sme najti, kot vselej doslej, razkosane in nepripravljene.

V upanju, da naš poziv iz tujine v domovini ne bo naletel na nerazumevanje, vas tovariško pozdravljamo

Slovenski študentje v Pragi.

Zusammenfassung

**DIE TSCHECHISCH-SLOWENISCHEN KONTAKTE IN
DER ZWISCHENKRIEGSZEIT (1. TEIL)****Die politischen Kontakte und wechselseitigen Einflüsse**

Marjeta Keršič Svetel

Die politischen Kontakte zwischen Tschechen und Slowenen standen die ganze Zeit im Zeichen der »slawischen Wechselseitigkeit« und der Bedeutung der nationalen Schutzmaßnahmen. In der breiteren slowenischen Öffentlichkeit trug die Sokol-Bewegung maßgeblich zum Bewußtsein von der Brüderlichkeit zwischen Slowenen und Tschechen bei. Die Wurzeln der politischen Kontakte in der Zwischenkriegszeit sind in der Zusammenarbeit der tschechischen und slowenischen Politiker in der letzten Phase des Bestehens Österreich-Ungarns zu suchen.

Parallel zur Gründung des *Slovenski Narodni svet* (Slowenischer Nationalrat) am 16. und 17. August 1918 wurden in Ljubljana die sogenannten *Slawischen Tage* veranstaltet, an denen polnische, kroatische, serbische, vor allem aber tschechische und slowenische Politiker teilnahmen. Außer dem offiziellen hatte diese politische Beratung auch einen geschlossenen Teil. Die Arbeitsmaterialien dieses Treffens sind erhalten. Dabei war die Rede von der Notwendigkeit einer Landverbindung zwischen der Tschechoslowakischen Republik und Jugoslawien, einem sogenannten Korridor. Dieser Plan war wenigstens bei einigen Politikern bis zum Ende der Pariser Friedenskonferenz lebendig.

Von den gemeinsamen Aktionen der Tschechen und Slowenen an der Front fand besonders die *Carzan-Verschwörung* ein breites Echo. Sie wurde von dem Slowenen Dr. Ljudevit Pivko geleitet, es waren daran aber vorwiegend Tschechen beteiligt.

Von den Bestrebungen der Nationalen Regierung Sloweniens um internationale Anerkennung zeugt die Tatsache, daß zu ihrem Bevollmächtigten in Prag Dr. Dragotin Lončar ernannt wurde. Nach dem Umsturz gründete man aus tschechischen Soldaten unter der Leitung einiger tschechischer Offiziere die *Tschechische Legion* in Ljubljana, die von der Nationalen Regierung sogar zur Unterdrückung von Unruhen eingesetzt wurde.

Die Interessen der slowenischen und der tschechischen internationalen Politik waren bei der Entstehung neuer Staaten in mancher Hinsicht gegensätzlich. Italien spielte bei der Gründung der Tschechoslowakischen Republik eine sehr wichtige Rolle. Aus diesem Grunde wollten die Tschechen auch vermeiden, daß ihre Beziehungen zu Italien durch Kontakte, die sie mit den Slowenen unterhielten, beeinträchtigt würden. Wegen der Haltung der tschechischen Delegation auf der Pariser Friedenskonferenz wuchs in der slowenischen öffentlichen Meinung die Antipathie gegenüber den Tschechen und der Tschechoslowakischen Republik.

Nach der Gründung des Königreichs der Serben, Kroaten und Slowenen änderte sie die Lage jedoch grundlegend: die slowenische Politik agierte nicht mehr selbständig, wurde sie doch Bestandteil der Außenpolitik des Königreichs. Serbien unterhielt bis dahin keine traditionellen Kontakte zu den Tschechen. Das wirkte sich in starkem Maße auf diese Politik aus. In formeller Hinsicht verkündeten beide Staaten ihre Begeisterung über eine Zusammenarbeit (was in der Kleinen Entente seinen Niederschlag fand), in der Tat war aber die Zusammenarbeit auf zwischenstaatlicher Ebene eher bescheiden, bis sie in der zweiten Hälfte der dreißiger Jahre ganz aufhörte. Außer den offiziellen Beziehungen auf zwischenstaatlicher Ebene pflegten die Tschechen und Slowenen eine Reihe politischer Kontakte, die von Einzelpersonen, Parteien und Organisationen angeknüpft worden waren. Sie übten oft entscheidenden Einfluß auf die öffentliche Meinung und die Einstellung der Massen aus. Eine bedeutende Rolle spielte etwa Ivan Hribar, der 1919 als Gesandter nach Prag entsendet wurde.

Im Herbst 1919 nahm die provisorische Vertretung der Tschechoslowakischen Republik ihre Arbeit in Slowenien auf, im Mai 1920 folgte der Amtsantritt des ersten tschechoslowakischen Konsuls in Ljubljana. Das Konsulat der Tschechoslowakischen Republik spielte bis 1939 eine bedeutende Rolle bei den politischen Beziehungen zwischen Slowenien und der Tschechoslowakischen Republik, es übte außerdem Einfluß auf das Tun und Treiben der tschechoslowakischen Minderheit in Slowenien aus. Neben der offiziellen Außenpolitik der Tschechoslowakischen Republik wurden einige aufsehenerregende Aktionen zur Unterstützung der slowenischen Interessen unternommen im Hinblick auf das Kärntenland, etwa zur Zeit des *Triester Prozesses* gegen Bidovec, Marušič, Miloš und Valenčič. Von italienischen Gewalttätigkeiten gegenüber den Slawen in Istrien berichteten in ihrer Heimat aus erster Hand Geistliche, die dort ihr Amt ausübten und aus Mähren stammten. Eine bedeutende Rolle spielten damals auch die jugoslawischen Studentenvereine in der Tschechoslowakei.

Mit dem Amtsantritt des Ministerpräsidenten Milan Stojadinović um die Mitte des Jahres 1935 begannen sich die Beziehungen zwischen Jugoslawien und der *Kleinen Entente*, vor allem mit der Tschechoslowakei, deutlich zu verschlechtern. Jugoslawien lehnte sich in immer stärkerem Maße an Deutschland an. Die Kluft zwischen der vorherrschenden öffentlichen Meinung und der offiziellen jugoslawischen Politik wurde immer größer. Verschiedene Aktionen zur Unterstützung der Tschechoslowakei nahmen den Charakter eines deutlichen Protestes gegen die Verhältnisse in Jugoslawien selbst an und enthielten deswegen einen politischen Sprengstoff. Solche Manifestationen stellten ein deutliches Verbindungselement zwischen verschiedenen politischen Gruppierungen in Slowenien dar, doch diese Verbindung erwies sich als ziemlich unbeständig. Im Mai 1938 kam es in der Tschechoslowakei zu einer Teilmobilmachung, der in Slowenien zahlreiche Freiwillige folgten.

Einschlägige Dokumente sind im Archiv des Außenministeriums in Prag aufbewahrt. Die Mobilmachung, die die tschechoslowakischen Staatsbürger in Slowenien erfaßte, zeigte, wie stark gewisse Industriezweige in Slowenien, vor allem die Textilindustrie, von den tschechoslowakischen Facharbeitern abhängig waren, löste ihr Abgang doch eine echte Krise aus. Auf die Sympathiebekundungen zu der Tschechoslowakischen Republik antworteten die jugoslawischen Behörden mit zunehmender Repression, es kam zu Festnahmen, so daß Manifestationen dieser Art kurz vor Ausbruch des Zweiten Weltkriegs, als sie ihren Höhepunkt erreichten, ganz aufhörten.

Von großer Bedeutung ist der Einfluß des politischen Gedankenguts von Masaryk auf slowenische Politiker und Gebildete (ehemalige Studenten an den tschechischen Universitäten). Nach einigen Schätzungen bildete die Ideologie Masaryks eigentlich die vorherrschende Strömung in der sozialistischen Bewegung bei den Slowenen. Enge Beziehungen zu der Tschechoslowakei unterhielt auch die Kommunistische Partei. Katholisch eingestellte Politiker lehnten die Ideologie Masaryks strikt ab, ebenso die tschechoslowakische Einheit, und unterstützten die Bestrebungen der Slowaken nach nationaler Selbständigkeit. Als Gegengewicht der *Sokol-Bewegung* entstand die Organisation *Orel*, was auch in der Tschechoslowakei nachgeahmt wurde. Unter dem Einfluß von aus der Tschechoslowakei importierten Ideen wurde der *Verband der Bauernburschen und -mädels gegründet (Zveza društev kmečkih fantov in deklet)*. Eine gewisse politische Rolle spielten auch die Vereinigungen der slowenischen und jugoslawischen Studenten in der Tschechoslowakei, die darum bemüht waren, auf die politischen Verhältnisse in der Heimat Einfluß auszuüben, was insbesondere für die sonst kurze Tätigkeit des *Akademischen Vereins Slovenija (Akademsko društvo Slovenija)* gilt, aber auch für den unitaristischen Kreis um das Blatt *Jugoslavija*.

Izšla je knjiga

ZVONETA KRŽIŠNIKA

SLOVENSKI POLITIKI IZZA POMLADI NARODOV

ali- Slovenci v politiki od Slomška do Kreka

ali- slovenski politični veljaki od leta 1848 do 1918

To je iskrivo, s podatki obloženo branje, ki ne profilira zgolj osebnosti iz središčne zgodbe, ampak odsluikuje tudi čas in razmere, v katerem je živel vsak od opisanih posameznikov in se dotika najširših antropoloških podrobnosti, ki v seštevku dajejo pripovedi tridimenzionalno podobo zgodovinskim dogajanjem.

* * *

Knjigo lahko naročite po telefonu 061/327-780. Člani zgodovinskega društva imajo 10 odstotni popust.

Založila Grafa d.d.